FATİHLER, KORSANLAR, TÜCCARLAR

CARLO M. CIPOLLA

TARİH VAKFI YURT YAYINLARI

FATİHLER, KORSANLAR, TÜCCARLAR

Türkiye
Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfi
yayınıdır.

Valikonağı Cad. Samsun Apt.
No. 57 Kat 2 34365 Nişantaşı-İstanbul
Tel: 0 212 233 21 61
Faks: 0 212 234 32 90
www.tarihvakfi.org.tr
yayin@tarihvakfi.org.tr

Özgün Adı
Conquistadores, pirati, mercantanti
La saga dell' argento spagnuolo

Kapak Resmi
Breugel'in bir gravüründeki İspanyol kalyonu (1663)

Yayıma Hazırlayan
Mustafa Yolaç

Kitap Tasarımı
Haluk Tunçay

Kapak Tasarımı
Yonca Ören

Baskı
Step Ajans
(0212) 482 13 41

İstanbul, Ocak 2003

ISBN 975-333-166-5

CARLO M. CIPOLLA

FATİHLER, KORSANLAR, TÜCCARLAR

İSPANYOL GÜMÜŞÜNÜN EFSANEVİ ÖYKÜSÜ

Çeviren
Tülin Altınova

TARİH VAKFI YURT YAYINLARI 131

Uluslararası üne sahip iktisat tarihçisi Carlo M. Cipolla "Lincei" Akademisi, Torino Bilimler Akademisi, American Academy of Arte and Sciences ve American Philosophical Society'nin üyesidir. Aynı zamanda British Academy ve Büyük Britanya Royal Historical Society üyesi olan Cipolla, Zürih Federal Teknik Üniversitesi ve Paris Üniversitesi Tıp Fakültesi'nden fahri doktora unvanına sahiptir. Cipolla'nın yapıtlarından *Tre Storie extra vaganti Allegro ma non troppo* (*Neşeli Öyküler,* Tarih Vakfi Yurt Yayınları, İstanbul 2000) ile *Le Machine Del Tempo L'orologio e la Societa (1300-1700)* (*Zaman Makinesi-Saat ve Toplum,* Kitap Yayınevi, İstanbul 2002) Türkçe yayımlandı.

ÖNSÖZ

Sömürgeler 16. yüzyıl boyunca İspanya'ya 16.000 tondan fazla gümüş yolladı. Bir sonraki yüzyıl içinde 26.000 ve 18. yüzyılda da 39.000 tondan fazla gümüş getirildi. Bir ülkeyi birbiri ardına kaplayan bu gümüş dalgasının etkisi olağandışıydı. Uluslararası piyasada meydana gelen beklenmedik, olağanüstü miktardaki paraya çevrilebilir değer, kıtalararası ticarette dikkat çekici bir gelişme sağladı. İlerdeki sayfalarda bu önemli olayın ve şaşırtıcı maceranın ortasında paranın yol açtığı gelişmelerin öyküsü anlatılmaktadır.

Bu çalışmanın hazırlanışında çok sayıda meslektaşımdan ve dostumdan yardım gördüm. Bunların arasında K.N. Chaudhuri, Giuseppe Felloni, Giorgio Giacosa, M. Jiano, Kaliforniya'daki Berkeley Üniversitesi İktisat Bölümü'nden Martin Petri ve özellikle de kitabın baskıya verilecek metnini bir eleştirmen gibi yeniden okuyan ve önemli değişiklikler öneren, Cenova'dan Prof. Giulio Giannelli'yi sayabilirim. Kuzenim Carlamaria Cipolla baskıya verilecek metnin hazırlanmasında bana yardım etti. Profesör F. Aguzzi bilgisayarın kullanımında bana yardımcı oldu ve Berkeley Üniversitesi İktisat Fakültesi de araştırmalar için gerekli parayı sağladı.

Tüm kuruluş ve kişilere minnettarlığımı ifade etmek isterim.

C. M. C.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	v
BİRİNCİ BÖLÜM	1
İKİNCİ BÖLÜM	8
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	11
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	14
BEŞİNCİ BÖLÜM	18
ALTINCI BÖLÜM	23
YEDİNCİ BÖLÜM	30
SEKİZİNCİ BÖLÜM	36
ŞEKİLLER	41
DOKUZUNCU BÖLÜM	56
ONUNCU BÖLÜM	58
SONUÇLAR	63
KAYNAKÇA	65

BİRİNCİ BÖLÜM

İspanyolların Yeni Dünya'daki sömürgecilik macerasının ilk dönemlerinde, fatihlerin ele geçirmiş oldukları altın, yalnızca hırsızlık ve yağma yoluyla sağlanmış ganimetten oluşuyordu. Her tür asalak etkinliğin "talihsizliği", sonsuza dek sürememesinden kaynaklanıyordu. Er ya da geç, kurbanların birikmiş hazinelerinin dayanıklılığı ve yağmacıların etkinliği ölçüsünde, kurbanlar tüm varlıklarından arınıyor ve eşkıyalar için de artık yapacak bir şey kalmıyordu. Talihin olağandışı bir tecellisi sonucunda, fethettikleri topraklarda, beklenmedik, olağanüstü altın ve gümüş yataklarının varlığı keşfedilmeseydi, bu kaçınılmaz sonuç İspanyolların da başına gelebilirdi. Çevrelerinde, ellerinin erişebileceği yerde gümüş madenini bulunca, altına ve gümüşe olan ihtirasları, coşkularıyla, İspanyolların madencilik işine atılmış olmaları doğaldı. Yoğun bir madencilik etkinliği sayesinde elde edilen ve sonra da düşmanlara, korsanlara ve koşulların zorluğuna meydan okuyarak taşınan İspanyol gümüşünün ve hazinelerin efsanesi böyle başladı.

1536 - 1566 senelerini kapsayan otuz yıl içinde İspanya olağanüstü şekilde talihin tecellisiyle oluşan servetten yararlandı, onun tadını çıkardı. İnsanların yaşamlarında sık sık rastlandığı gibi toplumların tarihinde de talih eserlerinin açıklanamaz biçimde birbirini izlediği görülür. Bunun aksine, genellikle bir bahtsızlığı bir dizi kötü rastlantı izler; tıpkı talihsizlikler zincirinin acı çektirdiği bir garibin durumu gibi. Bu kişi sanki insanların gözlerinden saklı kalmaya mahkûm nedenlerle doğaüstü karanlık ve uğursuz bir güç tarafından seçilmiştir. Üstelik, meydana gelen bu olay genellikle insan yaşamının büyük bir gizi olarak kalır; insanların sınırlı sağduyularıyla anlayamadıkları doğaüstü mantıkların varlığı mı veya başkalarına acı çektirmekten hoşlanan ya da şakacı herhangi bir tanrının oyuncağı ve eğlencesi midir söz konusu olan? Bilemiyoruz ama olayı yadsımak da güç. Örneğin, 1536 ile 1566 yılları arasında, İspanyol sömürgelerinde, İspanya'yı ikinci hatta üçüncü sınıf bir ülke durumundan dünyanın en zengin

ve en güçlü memleketine dönüştüren şaşkınlık verici bir dizi olağanüstü olay gerçekleşti. Tanrı aşkına neydi bu meydana gelenler?

1519 ile 1533 yılları arasında İspanyol sömürge imparatorluğu aşırı şekilde büyüdü ve olağandışı iki girişim sayesinde insanlık tarihindeki herhangi bir imparatorluğunkinden çok daha büyük boyutlara ulaştı: Meksika'nın Hernan Cortes tarafından fethi ve İnka İmparatorluğu'nun Francisco Pizarro tarafından yok edilişi.

1519 yılında Vera Cruz'a ayak basan Hernan Cortez, son derece küçük bir birliğin (600 kişi ve 16 at) ve yerli kabilelerden kendisine katılan 6.000 bağlaşığının başında Aztek İmparatorluğu'nun topraklarını doğudan istila ediyordu. Aztek başkentine doğru ilerlerken güçlü bir direnişle karşılaştı ve neredeyse tümüyle bozguna uğrayacaktı. Güçlükle canını kurtarabildi. Ne var ki bu arada ateşli silahlarının tümünü ve adamlarının da üçte ikisini yitirdi. Ama, tam bu evrede İspanyolların karanlıktan yararlanarak geceleri gerçekleştirdikleri ve tarihe *Noche Triste* (Hüzünlü Geceler) olarak geçen geri çekilme sırasında, özellikle bu evrede, Hernan Cortes'in kumandanlık yeteneği parlayıverdi. Cortes kendini toparladı, bir yıl içinde kuvvetlerini yeniden oluşturdu. Bu arada, Aztekler arasında ürküntü veren ölümler gerçekleşmişti. İspanyollarla temas sonucunda, Amerika'da daha önce asla görülmemiş hastalıklar, bağışıklık sistemleri savunmasız bir yerli nüfusu kırıp geçirmişti. Bu da Hernan Cortes'in işini kolaylaştırdı. Her ne olursa olsun, güçlerini yeniden oluşturan Cortes, düşman başkentine doğru saldırıya geçti. Burası Texcoco Gölü'ndeki bir adada yer alan şaşkınlık verici Tenochtitlan kentiydi. Aztekler İspanyolları umutsuzluğa iten bir direnç gösterdiler ama Cortes başarılı oldu: Kent ele geçirildi, vahşice yağmalandı ve yerle bir edildi; 1521 yılının 13 Ağustos'uydu; Aztek iktidarı ortadan kaldırılmıştı. 1535 senesinde bu imparatorluğun harabeleri üzerinde, İspanya kralının egemenliği altında "Nueva Espana" (Yeni İspanya) genel valiliği kuruluyordu.

Olağandışı öbür girişim Francisco Pizarro'nun eseriydi. 1531 yılında 180 asker ve 37 attan oluşan bir kuvvetle Tumbes'te karaya ayak basan Pizarro, İnkaların topraklarını işgal ediyordu. O da, tıpkı Cortes gibi, tehlikeli anlar yaşadı. 1532 yılının kasım ayında az sayıdaki askerleriyle birlikte Cajamarca Alanı'nda, reisleri Atahualpa'nın yönettiği birkaç bin İnka'nın oluşturduğu bir kuvvete karşı koymak zorunda kaldı. Oysa, her türlü mantık anlayışına ve güçlerin olağandışı eşitsizliğine rağmen, Pizarro İnkaları yendi ve yalnızca iki yıl içinde de İnka İmparatorluğu'nu yok etti. Bu imparatorluğun yıkıntıları üstünde, 1535 yılında İspanya Kralının doğrudan egemenliği altında Peru Genel Valiliği oluşturuldu. Şunu da

belirtmek gerekir ki, İnka İmparatorluğu'nun topraklarına varis olan Peru Genel Valiliği yalnızca günümüzdeki Peru'nun topraklarını içermekle kalmıyor, bugünkü Bolivya, Şili, Venezuela, Paraguay, Kolombiya, Ekvador'u da kapsıyordu.

Fatihlerin yürekliliği, gözüpekliği, girişimciliği, fedakârlık anlayışları, yerli halklara karşı sertlik ve acımasızlıkları, kırıcılıkla eş düzeydeydi. Cristof Colomb yorucu keşif yolculuğunu gerçekleştirirken, hayali ve girişiminin temel amacı, zengin altın madeni içeren toprakların bulunması ve onların olası fethiydi. Seyir Defteri'nde yer alan kayıtlar bu düşünceyi açıkça ortaya koyar. "Altın" sözcüğü Cenovalı amiralin kayıtları arasında saplantılı bir üstelemeyle sürekli olarak belirir. Bunu izleyen yıllarda İspanyol fatihlere da aynı inatçı ihtirasın egemen olduğu ve onları hareket geçirdiği görülmüştü. Sanki altının dışında hiçbir şey onları ilgilendirmiyordu ve bu altını ele geçirmek için de hiçbir fedakarlıktan kaçınmadıkları gibi, her türlü zulüm ve alçaklıktan da geri kalmıyorlardı. Hazinelerin varlığı konusunda bilgi elde etmek için on binlerce yerliye işkence uygulamaktan ve onları kılıçtan geçirmekten çekinmediler. Aztekelerin hazinesinin korunduğu gizli yeri bulabilmek için yerlilerin lideri olan Cauhtemoc'a sözlerle anlatılamayacak şekilde işkence yapıldı; ne var ki Cauhtemoc konuşmadı. Cortes, Cauhtemoc ile başaramadığını Montezuma'nın yardımıyla sağladı. Hazineye el koyduktan sonra, dökümünü yapmak tam üç gün sürdü. Bundan sonra da Cortes ganimetteki sanat değeri bulunan eşyaların büyük bölümünü eritti. Sanat hazineleri böylesine aptalca, düşüncesizce yok olup gitti; ancak daha önce de ifade edildiği gibi, fatihleri ne sanat ne de başka bir şey ilgilendiriyordu; onları altın ve yalnızca altın alakadar ediyordu. Pizarro, Cusco'yu işgal edince tapınaktan 700 tane altın tabaka çaldı ve Bogota'da da tapınağın, altından yapılmış çok ince, zarif şekilde çalışılmış kapılarını eritti ve elde edilen madene hırsla, şiddetle sahip oldu.

Hırsızlığa ve eşkıyalığa dayanan asalaklığın kendi sonunu hazırlayan tohumları da beraberinde getirdiği ve bu tür bir faaliyet ne derece etkili olursa, olayların doğası gereği, sonunun da o kadar hızlı olacağı daha önce de belirtilmişti. İspanyollar yerlileri yağmalamak, mallarını çalmakta son derece etkin davranmışlardı, ancak eğer ülkelerine göndermek ya da kendi kullanımları için altın ve gümüş sağlamayı sürdürmek istiyorlarsa, o güne dek uyguladıkları etkinlikten tümüyle farklı bir faaliyete ayak uydurmak zorundaydılar; başka bir ifadeyle, ister istemez eşkıyalıktan sıyrılıp maden girişimciliğine yönelmeleri gerekiyordu.

İspanyolların Amerika'daki madencilik macerası küçük ölçekli ola-

rak, 1530 - 1540 yıllarında, anakaranın kuzeybatısında, Büyük Okyanus sahilinin kıyılarında yer alan bazı zayıf gümüş yataklarının işletilmesiyle başladı. Buralardan elde edilen madenin fazla umut verici olmamasına karşın beklenmedik bir anda başka bir bölgede ilk mucize başgösterdi.

Güney Amerika'da (bkz. harita 1), İspanyolların maden çıkarmaya başladıkları yörenin kuş uçuşu yaklaşık 5.000 kilometre güneyinde, 1545 yılında, çekingen yerli bir çoban kızı, Tanrı'nın unuttuğu, kulların terk ettiği, deniz yüzeyinden yaklaşık 4.000 metre yükseklikte yer alan görülmemiş derecede acınacak durumda, ıssız, iç karartıcı, çamurlu bir yerde birkaç lamayı otlatmaya götürüyordu.

Bu yerin adı Potosi idi ve kıyıda yer alan Arica kentinin (bkz. harita 2) güneydoğusunda bulunuyordu. Potosi, o zamanlar Peru Genel Valiliği'nin bir bölümünü oluştururken günümüzde Bolivya Cumhuriyeti'nin topraklarında yer almaktadır. Bu çok yüksek dağın doruğunda, garip bir ur gibi, yaklaşık 400 metre yükseklikte bir yamaç (*cerro*) yükseliyordu. Bu yörede 1545 yılında olağanüstü derecede zengin gümüş damarları keşfedildi. Keşfi izleyen yıl, yani tam olarak 1546 yılında, topluluğun başı olan Villaroel, Diego Centeno ile bölgenin yöneticisi Pedro Contamito zenginlik saçan yamacın yaklaşık 760 metre aşağısında Potosi kentini kuruyordu. 1545 yılının nisan ayı ile 1562 yılı arasındaki o kısa dönemde aynı bölge içinde en azından yedi gümüş madeni daha keşfedildi.

Zengin maden yataklarının ünü öylesine yayıldı ki, gerçek bir insan, hayvan ve makine akını Potosi ve çevresini istila etti; öyle ki 1573 yılında, kuruluşunun üstünden daha otuz yıl geçmeden, Peru'nun beşinci genel valisi don Pedro de Toledo'nun tahminine göre, kentin nüfusu 150.000 kişiyi geçmişti.

Potosi'deki maden yataklarının keşfi İspanya için büyük bir talihti. Bu heyecan verici, olağanüstü keşfin etkileri daha 1549 yılından itibaren hissedilmeye başlandı, çünkü gümüş üretimi bir yıl öncekine oranla yaklaşık on kat artmıştı. Ne var ki tüm bunlar olağandışı bir dizi başka olayın yalnızca başlangıcını oluşturuyordu. 8 Eylül 1546 tarihinde, Potosi'nin keşfinin üzerinden bir yıl geçmeden, İspanyollar ve yerli yardımcılarından oluşan küçük bir müfreze, Juan de Tolosa'nın kumandasında, Ciudad de Messico'nun yaklaşık 220 kilometre kuzeyindeki Zacatecas yöresini keşfediyordu. 1548 yılında aynı alanda çok zengin gümüş yataklarının varlığı ortaya çıkıyordu (bkz. şekil 1).

Potosi maden yataklarının keşfi tümüyle tesadüf sonucu gerçekleştiyse de, Zacatecas'ın keşfi, uzun bir inceleme ve arama çalışmasının ürünüdür. Ayrıca onun keşfi ilerideki yıllarda başka zengin gümüş yataklarının keşfine de olanak sağladı. Bölgedeki maden üretimi öylesine bir önem kazan-

dı ki, Zacatecas'ı Ciudad de Messico'ya bağlayan ve "Camino Real de la Tierra Adentro" adını alan bir anayolun inşasını zorunlu hale getirdi.

Zacatecas ile Potosi 16. ve 17. yüzyıllarda İspanya'nın güç ve zenginliğinin başlıca kaynaklarını oluşturdu. Ama, o yüzyıllarda İspanya'nın büyük çıkarlar sağladığı inanılmaz talihi henüz sona ermemişti. Yine 16. yüzyılın 30'lu yıllarında, yirmiye yakın Alman madenci Nueva Espana Genel Valiliği'ne ulaştırıldı. Amaç, mineralin kırılıp öğütülmesi ve sonra da eritilerek madenin elde edilmesini sağlayan değirmenlerin kullanımı konusunda deneyimli ve becerikli olan bu kişilerden yararlanmaktı. Oysa, yüzyılın ortasına doğru, gerekli yakıtın artan ve artmakta olan fiyatı ve kullanılabilen mineralin niteliğindeki bozulma sonucunda işlemler gitgide kârlılığını yitirmeye başladı. Ne var ki İspanyollardan yana olan kader tam anlamıyla inanılmaz şekilde işliyordu ve kısa sürede bu sorun da çözümlendi. Kesin olarak yüzyılın ortasında, Almanların yardımıyla yürütülen işlemlerin verimliliği azalırken, tam da 1540 yılında, Vannuccio Biringuccio'nun *La Pirotechnia* (Fişekçilik) diye adlandırılan kitabı Venedik'te yayımlanıyordu. İtalyan teknisyen burada, cıva kullanılarak mineralden madeni elde etmenin yeni ve uzun süre en etkilisi olacak yöntemini bol ayrıntıyla betimliyordu.

Bartolomé de Medina, Sevillalı bir girişimci tüccardı. Biringuccio'nun kitabını okuyup okumadığını bilmiyoruz. Ama şunu kesinlikle biliyoruz ki, öyle ya da böyle, Bartolomé de Medina cıva ve tuz kullanarak mineralden gümüşün elde edilişini sağlayan yeni yöntemi öğrenmişti. 1554 ile 1556 yılları arasında Sevillalı tüccar yeni yöntemi Zacatecas madenlerine ulaştırdı ve uygulanmasını sağladı. Bu yeni çalışma yönteminin benimsenmesi masrafların büyük ölçüde azalmasını sağladı. Bunun ötesinde, geleneksel eritme yöntemiyle işlenebilmek için hiç de elverişli olmayan zayıf, az verimli maden yataklarının işletilmesine de olanak sundu. Her ne olursa olsun, yenilik İspanya için son derece elverişliydi. Çünkü bu ülke de, İber Yarımadası'nda ve tam olarak da Kordoba'nın yaklaşık 90 kilometre kuzeyinde, Almaden'de cıva bulunuyordu. Burada var olan cıva madenleri Romalılar döneminden beri işletiliyordu. Bizi ilgilendiren dönemde söz konusu madenler kaçınılmaz şekilde Fuggerler tarafından yönetiliyordu.

Almaden'deki cıva üretimi büyük boyutlardaydı: üretim 1573 ile 1604 yılları arasında 2.500 - 2.800 kentale ulaşıyordu. 1605 ile 1624 yılları arasında da tümüyle sömürgelerde kullanılmak üzere Sevilla'dan yılda 4.000 kentalden fazla civa gönderildi.[1] Ama, hepsi bu kadar değil. O dönem İspanya'sının talihi sınır tanımıyordu.

---

1 P.J. Bakewell, *Silver Mining and Society in Colonial Mexico: Zacatecas, 1546 - 1700.*

Almaden'deki hatırı sayılır üretim miktarı Zacatecas'taki madencilik etkinliğinin doruk noktasına ulaştığı yıllarda gereksinimi karşılamaya yeterli değildi. Oysa, bu olağanüstü ihtiyaçlar için İspanya, Trieste'nin yirmi-otuz kilometre kuzeydoğusunda yer alan İdria madenlerine kolayca başvurabilir, ulaşabilirdi. Büyük güçlüklerle karşılaştığı anlarda da İspanya Çin'den cıva dışalımı gerçekleştirebilirdi, tıpkı 1615 yılında, sonra yine 1644 ve 1661 senelerinde yaptığı gibi. Ne var ki bunlar seyrek karşılaşılan durumlardı. Bununla birlikte Almaden ve Idria'dan elde edilen üretim Çin'den gelen (Amerika'daki sömürgelere Acapulco ve Meksiko yoluyla ulaşıyordu) üretimle birlikte Zacatecas'taki faaliyetlerin gereksinimi için her zaman yeterli olmuyordu. Potosi'nin gereksinimlerini karşılamak üzere piyasada yeterince kullanılabilecek cıva da bulunmuyordu: İspanyol - Amerikan maden üretiminin bu önemli bölümü böylece teknolojik gelişmenin dışına itildi. Bu şekilde, çalışmalara geleneksel ve etkisiz eritme yöntemiyle devam edilmesi gerekti. Ne var ki İspanya'nın iyi talihi kaçıncı kez inanılmaz derecede olağandışı biçimde belirdi. Yaşananlar, hiç beklenmedik şekilde İspanya'ya yararlar sağlayan başka bir mucizenin sonuçlarıydı.

1563 yılında, bir şenliğe katıldığı sırada, İspanyol bir "hencomandero" olan Amador de Cabrera'nın yanına bir "indio" geldi ve İspanyolları ilgilendirebilecek bir yeri göstermeyi önerdi. İkisi yola koyuldular ve bir tepeye ulaştılar. Burası da yaklaşık denizden 4.000 metre yüksekte bir yerdi. En az Potosi kadar iç karartıcı, ıssız olan ve Huancavelica diye adlandırılan bir yörede "indio" İspanyol'a, "indio"ların çok uzun zamandan beri çalıştıkları bir maden ocağının yerini gösterdi. "İndio"lar bu maden ocağından şenliklerde ve bayramlarda vücutlarını kırmızıya boyamak için boya olarak kullandıkları *cinnabar*'ı çıkarıyorlardı. Madenden cıva da çıkarılabilirdi ama İnkalar, haklı olarak, cıva kullanan kişiye zarar verebileceği için, böyle bir üretimi yasaklıyorlardı. Ne var ki İspanyolların böyle kuruntuları yoktu, zaten maden ocaklarında çalışacak olanlar da kendileri değil *indio*'lardı. 1564 yılının ocak ayının birinci günü Amador de Cabrera resmen Huancavelica'nın kâşifi olarak ilan edildi. Hemen başlanan cıva çıkarma çalışmalarından da, daha 1573 yılından itibaren yılda binlerce kental cıva üretildi.

Huancavelica, Callao'nun (Peru) güneydoğusunda yer alır ve Potosi ile Huancavelica arasındaki uzaklık kuş uçuşu 1.200 kilometreden fazla değildir (bkz. harita 2). Gerçekte Huancavelica ile Potosi birbirinden kuş uçuşunun belirtebileceği basit mesafeden çok daha uzaktır. Bir yöreden öbürüne geçmek için geçit vermeyen dağları, sivri dorukları aşmak ya da

dolanmak, dik, tehlikeli keçiyollarını kullanmak gerekir. Zaten yol diye bir şey de söz konusu değildi. Demek ki Huancavelica'dan Potosi'ye cıva taşımacılığı ancak lamaların sırtında gerçekleştirilebilirdi. Güçlükler büyüktü ama aşılamaz değildi ve Potosi'den makul uzaklıktaki başka bir cıva madeninin sağlayacağı yarar da sınırsızdı. 1570 yılından başlayarak İspanya Zacatecas'ta olduğu gibi Potosi'deki gümüş üretiminin gereksinimlerini karşılayacak derecede yeterli cıva madenine sahip olmuştu.

Ne var ki bir dizi karmaşık neden yüzünden Potosi'de çağdaş karışım yönteminin benimsenip uygulanması için Huancavelica'daki maden ocaklarının keşfedildiği günden sonra yaklaşık altı yıl boyunca beklemek gerekti. Tüm bu süre boyunca da Huancavelica'daki cıva Zacatecas'ta kullanılmak üzere kuzeye taşındı. Ancak 1573 yılında civa uzmanı Don Pedro Hernandez de Velasco yirmi yıl önce Bartolomé de Medina'nın benimsemiş olduğu yöntemi Potosi'deki üretim için uyguladı. O andan başlayarak İspanyol gümüşünün üretim eğrisi 1500 - 1660 yıllarını kapsayan dönemde doruk noktasına ulaşarak olağanüstü bir yükselişe işaret eder.

İKİNCİ BÖLÜM

Profesör Dominguez Ortiz'in *The Golden Age of Spain* (s. 297) adlı yapıtında yazdığı gibi İspanya, Portekizlilerin baharat ticaretinde kurdukları türde ticari bir devlet tekeli oluşturmadı. Ama benzer bir tasarıya yanaşmamakla birlikte, İspanya Amerika'ya gönderilen ve oradan gelen insanlar ile malların hareketi üzerinde çok sert, ciddi denetimler uygulamaktan da geri kalmadı. Bu denetimlerin başlıca amacı sömürgelerdeki mallardan ve yine bu sömürgelerle yapılacak ticaretten kaynaklanacak kârların tekelini büyük ölçüde güvence altına almaktı.

Her şeyden önce, daha fethin ilk günlerinden başlayarak, İspanyol yönetimi yabancıların kendi sömürgelerinde yerleşmesine kesin olarak karşı çıkmıştı; bu konuda şunu da belirtmek gerekir ki İspanyol İmparatorluğu'na ait topraklarda ikamet eden ama, babaları ya da dedeleri Kastilya, Leon ve Navarra'da doğmamış olanlar yabancı olarak kabul ediliyorlardı. Demek ki yalnızca Kastilya, Leon ve Navarra'da dünyaya gelmiş kişilerin çocuklarının, torunlarının İspanyol - Amerikan sömürgelerinde yerleşip oturmalarına izin veriliyordu.

Yabancıların sömürgelere yerleşmesini yasaklayan ilk belge 1501 tarihini taşır. Yasaklama 1505, 1509 ve sonra 1510 yılının şubat ve haziran aylarında düzenlenen başka belgelerle de yinelendi.

Şarlken'in saltanatının ilk yıllarıyla aynı zamana rastlayan bu ilk dönem boyunca, yabancıların sömürgelere yerleşmesini yasaklayan hükümler son derece kesin ve sert şekilde uygulandı. Sonra, 1525 - 1526 yıllarında, bu uygulamada beklenmedik bir değişiklik meydana geldi ve bu iki yılın kasım aylarında Kraliyet bildirgeleriyle yabancıların sömürgelerde yerleşmelerine izin verildi. Ne var ki bu serbestleştirme çok kısa süreli oldu ve 1525 - 1526 hükümleri hemen yürürlükten kaldırıldı. Daha 1538 yılında aynı Şarlken sömürgelerin idaresini ve kolonilerle yapılan ticareti yöneten en büyük kuruma, *Siviglia*'daki *Casa de la Contratacion*'a, o tarihten başlayarak hiçbir yabancının Amerika'ya doğru yelken açmasına izin verilmeyeceğini bildiriyordu. Şu halde 1538 yılından itibaren kısıtlama siyaseti

üstünlük kazanmış ve sömürgelere göç yalnızca İspanyol halkının tekeline geçmişti. Bu siyaset, hafif değişikliklerle, imparatorluk süresince yürürlükte kaldı ve yasağı ihlal edenlere karşı öngörülen cezalar gerçekten de acımasız ve korkunç oldu. 1604 yılında sömürgelere izinsiz gidecek olan kişilerin dört yıl boyunca maden ocaklarında çalışmaya mahkûm edilmelerine karar verildi. 1607 yılının kasım ayında da, yabancıları yasa dışı yollardan sömürgelere taşıyan kaptanların, gemi kılavuzlarının, lostromoların, ikinci lostromoların ve öbür denizcilerin ölüm cezasına çarptırılması için bir kararname çıkarıldı.

Tüm yabancıları ayrım gözetmeden ve sert, ağır şekilde etkileyen önemli başka bir sınırlama da ister doğrudan doğruya isterse aracı kişiler vasıtasıyla olsun, Amerika ile ticaret yapma yasağıydı. Bu yasaklamayı düzenleyen önlemler ile yasalar da fethin ilk yıllarından başlayarak çıkarıldı ve 1525 - 1526 yıllarındaki serbest dönemin dışında, 1538, 1552, 1557, 1569, 1592, 1596, 1605, 1608, 1614, 1616 yıllarında onaylanıp güçlendirildi ve bu böylece sürüp gitti.

Son olarak da Amerika ile ticaret yapma yasağının yanı sıra aynı derecede sert olan ve İspanyolları da kapsayan başka bir yasaklama dizisi daha vardı. Sömürgelerde fabrika kurmak, Nueva Espana ve Peru genel valilikleri arasında sürekli ticari ilişkiler kurmak, üzüm bağları oluşturmak ve yerel şarap üretmek:[1] Bu yasaklamalar özellikle İspanyol sanayiinin ve tarımının korunmasına yarıyordu. Oysa kitap ticareti ve insanların hareketiyle ilgili denetim, dinsel konulardaki İspanyol uzlaşmazlığını ve tutuculuğunu sergiliyordu.

Genel olarak insanların yerleşmeleri ve hareketleriyle ilgili denetimler, fabrika kuruluşları ve bazı tarım ürünlerinin ekimleri üzerindeki denetimlerden çok daha etkili oldu. Burada ayrıca şunu belirtmek gerekir ki, İspanyol yönetiminin fethin ilk günlerinden başlayarak oluşturmak istediği tüm denetimleri etkili bir şekilde gerçekleştirmesi için Amerika'ya giden ya da oradan gelen tüm mal ticaretini ve insan hareketini İspanya'nın tek bir limanında yoğunlaştırmak gerekiyordu.

Bu iş için, daha 1503 yılında *Casa de la Contratacion*'un merkezi olarak ilan edilen Sevilla seçildi. O tarihten başlayarak, dış limanı Sanlucar ile birlikte Sevilla İspanyol - Amerikan ticaretinin tekel merkezi oldu: Yakın zamanlarda keşfedilmiş topraklarla ticaret yapmak üzere kabul edilmiş tek

---

1 Daha öncekiler hakkında bkz. A. Garcia - Baquero Gonzales, *Cadiz y el atlantico (1717 - 1778)*, Bölüm I - II.

liman oydu. Başka bir deyişle, Sevilla o andan itibaren "puerta y puerto de las Indias" (Amerika'nın kapısı ve limanı) oldu ve 8 Mayıs 1717 tarihinde Kral Felipe, *Casa de la Contratacion* ile Consulado'nun Cadiz'e nakledilmesini emredinceye kadar da bu sıfatını korudu. O tarihten başlayarak Cadiz Amerika'ya giden ya da oradan gelen tüm yolcu ve malların zorunlu hareket ve varış yeri oldu.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Başlangıçta İspanya ile sömürgeleri arasındaki ticaretin büyük bölümü *sveltos* diye adlandırılan ve tek başlarına denize açılan hızlı gemilerle gerçekleştiriliyordu. Daha sonraları bu gemiler daha fazla korunma sağlayabilmek amacıyla, birkaç kalyon eşliğinde kafile halinde hareket etmeye başladılar. 16 Temmuz 1561 tarihinde oluşturulan *Carrera de las Indias* yöntemi bu şekilde doğdu. Aynı tarihte filolara yeni şekil verildi ve her yıl biri ocak ve öbürü de ağustos ayında olmak üzere iki filonun Amerika'ya gitmesi emredildi. Aynı zamanda, hiçbir geminin donanmanın dışında hareket etmemesi de kararlaştırıldı. Ayrıca her filoya bir genel kaptan ile bir *almirante*'nin kumanda etmesine karar verildi. Sonra da *capitano* ile *almirante*'nin bulundukları gemilerin her birinde 30 asker bulunması hükmü getirildi.

Profesör Chaunu'ya göre, 16 Temmuz 1561 kararnamesi İspanya ile Amerika arasındaki ulaşım yöntemine uygulamada büyük yenilikler getirmiyordu, çünkü zaten bu tarihten önce de İspanyol gemileri korsanların ve düşmanların saldırılarına karşı kendilerini daha iyi savunabilmek için kafile halinde denize açılma gereksinimini bildirmişlerdi. Ama, 16 Temmuz 1561 kararnamesiyle kafile halinde denize açılma bir yöntem olarak kabul edildi ve ayrıca *svelto*'ların denize açılması ilk kez yasaklandı (ne var ki bu yasaklama etkisiz kaldı). 1506 ile 1650 yılları arasında, Carrera gemileri tarafından gerçekleştirilen 17.767 gidiş ve geliş deniz seferinden 8.222'si kafile halinde ve yalnızca 2.658'i *svelto*'lar tarafından gerçekleştirildi. Geriye kalan 6.887'sinin durumu ise belli değildir.

Oysa 16 Temmuz 1561 tarihli bildirgenin öngördüğü düzenleme de birkaç yıl içinde tartışma konusu oldu. Şunu belirtmek gerekir ki söz konusu düzenleme tam olarak uygulanamadı çünkü bir donanmanın gecikmesi öbürünün de gecikmesine neden oluyor ve bu böylece sürüp gidiyordu. Gerçekten de gecikmeler duruma egemen oluyordu. 16 Temmuz 1561 kararnamesine göre 1562 yılının şubat ayında Sevilla'dan hareket etmesi gereken Menendez kardeşlerin kumandasındaki Tierra Firme ve Nueva Espana adlı filo, ancak 1563 yılının mayıs ayında denize açılabildi. Bernardino

de Andino kumandasında Tierra Firme'ye mal taşıması gereken ve 13 gemiden oluşan başka bir filonun 1560 yılının aralık ayında sefere çıkması gerekiyordu, ama ne var ki 27 Şubat 1561 tarihinden önce hareket edemedi. Gecikmeler sefere çıkacak gemilerdeki yükleme ve yerleştirme işlemlerinden ve denizci bulma güçlüklerinden kaynaklanıyordu. 16. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak, İspanya'da denizci bulabilmek her gün biraz daha güçleştiği için armatörler genellikle yabancı denizcilere başvuruyordu.

Her ne olursa olsun gecikme büyük bir kaygıya neden oluyordu, çünkü bir donanmanın hareketinin gecikmesi onun fırtınalar mevsiminde denize açılması demekti: Fırtınalar her zaman korku veriyordu. Gecikmeler ayrıca tüm dünya ekonomisinde olduğu gibi İspanyol ekonomisinde de kargaşaya, ağır bunalımlara neden oluyordu.

Böylece 1564 düzenlemeleri gerçekleşti. Kuzey Karayipler'de, güneydekinin aksine egemen olan farklı rüzgâr düzeni nedeniyle her yılın ocak ve ağustos ayları için öngörülen donanma yöntemi kaldırıldı. Onun yerini yıllık iki kafile düzeni aldı ve tasarı aşağıdaki biçimde hazırlandı: Doğruca Nueva Espana'ya giden ve toplu olarak kalyon diye adlandırılan gemilerin mart ya da nisan ayında yola çıkması gerekiyordu, oysa doğrudan Tierra Firme'ye giden ve toplu olarak filo diye adlandırılan gemilerin de ağustos veya eylül ayında sefere çıkması zorunluydu.

Eğer her şey yolunda giderse, iki kafile de her yılın mart ayıyla eylül ayları arasında İspanya'dan ayrılıyordu. Doğrudan Nueva Espana'ya gideni Vera Cruz'a doğru yöneliyor ve Tierra Firme'ye giden de Panama Kıstağı'nda Portobelo'ya veya Tierra Firme'deki (bugünkü Kolombiya) Cartagena'ya yöneliyordu. Ve 16. yüzyılın ortalarına doğru, tümünün yelkenleri fora edilmiş 35 ile 70 arasında ya da daha fazla gemiden oluşan bir donanmanın görüntüsü şahane olmalıydı. Birbirinin peşi sıra aynı rotayı izleyen bu gemiler genellikle *la capitána* ve *la almirante* diye adlandırılan iki savaş gemisi tarafından korunuyordu. *La capitána* kafilede öncü, *la almirante* de artçı olarak yer alıyordu.

Vera Cruz'a gelen gemiler, büyük bölümü Ciudad de Mexico'ya gidecek mallar boşaltıldıktan sonra kışı Vera Cruz'da geçirirken, Portobelo'ya gelen gemiler kışı Cartagena'da geçiriyorlardı. Cartagena (su bulunmasa da) dünyanın en iyi limanlarından biri olarak tanımlanıyordu. Cartagena ya da Portobelo'da boşaltılan mallar lama veya katır sırtında Panama Kıstağı'nın Büyük Okyanus'a bakan kıyısına taşınıyor ve orada da Callao Limanı'na taşınacakları gemilere yükleniyorlardı. Callao Limanı'na ulaşan mallar yeniden katırlara ya da lamalara yükleniyor ve Lima'ya ve Potosi'ye nakledilliyordu (bkz. harita 2).

Bu sırada Potosi'de üretilmiş olan gümüş, malları Panama'dan getirmiş olan aynı gemilerle aksi yönden (Callao - Panama) Panama'ya taşınıyordu. Burada Potosi'den gelen değerli maden, kışı Cartagena'da geçirmiş olan gemilere yükleniyordu. Bu aşamada gemiler kışı Vera Cruz'da geçirmiş olanlarla Küba'da bir araya geliyorlardı. Vera Cruz'dan gelenler de İspanya'ya götürülmek üzere Meksika ürünleri, özellikle de gümüş taşıyorlardı. Bu şekilde yeniden bir arada toplanan iki filo –kışı Vera Cruz'da geçirmiş olanla Cartagena'da geçirmiş olan– her ikisi de Meksika ve Peru ürünleriyle yüklü olarak, tek bir kafile oluşturuyor ve mart ayının ortalarına doğru Bermuda ve Azor Adaları'ndan geçerek Sevilla'ya geri dönüyordu. Kısaca değindiğimiz tüm bu yükleme, boşaltma ve yeniden yüklemeler sırasında sık sık beklenmedik aksilikler meydana geliyordu ama genelde bu karmaşık yöntem işledi ve aşılması gereken tüm güçlük ve düşmanlıklara karşın İspanya'ya olağandışı miktarda gümüş sağladı.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İspanya ile sömürgeleri arasındaki ulaşım ve taşımacılık sürekli olarak düşmanlığını güçlü ve tehlikeli şekilde gösteren iki unsurun tehdidi altında gerçekleşiyordu. Bunlardan birini doğa güçleri oluşturuyordu, şiddetli bir şekilde başlayan korkunç kasırga ve fırtınalar büyük zararlara yol açıyorlardı. Yalnızca özenli savunma önlemlerini yok etmekle ve çok büyük kayıplarla zararlara neden olmakla kalmayıp gemileri dört bir yana dağıtan bu şiddetli fırtınalar Carrera'nın tarihindeki yerini alıyordu. Genelde İspanyolların denizci olarak İngilizlerden daha az becerikli oldukları görüldü. Bununla birlikte, denizcilik alanında İngilizlerle eşit tutulamasalar da, İspanyolların da pek çok kez yetenekli ve etkin denizciler gibi davrandıkları da yadsınamayacak bir olgudur. Bu hususla ilgili olarak aşağıdaki basit ama anlamlı rakamları anımsamak yeterlidir. 1546 ile 1650 yılları arasında toplam olarak 14.456 sefer yapan gemilerden yalnızca 402'si denizin şiddeti nedeniyle batmıştı. Yine 1717 ile 1772 yılları arasında 2.221 sefer gerçekleştirmiş olan gemilerden yalnızca 85'i yitirilmişti. O yüzyıllar göz önüne alındığında bu hiç de kötü bir sonuç sayılmaz (Garcia-Baquero Gonzales, *La Carrera de Indias*, s. 188-189).

İspanya'nın ulaşım ve taşıma yöntemini olumsuz şekilde etkileyen başka bir öğe de korsanlıktı. İspanya korsanlığa karşı ayrı iki cephede çarpışmak zorundaydı. Akdeniz cephesinde barbar korsanlara karşı ve Atlas Okyanusu'nda yer alan cephede de önce Fransızlar, sonra İngilizler ve nihayet Hollandalılar tarafından örgütlenmiş İspanyol karşıtı bir korsanlıkla mücadele etmek zorunda kaldı. İspanya, Tenerif, Cadiz, santa Cruz ve Matanzas'ta olduğu gibi ağır kayıplara ve büyük yenilgilere uğradı; Sir Francis Drake'in olayı İspanyol ekonomisinde çok büyük kayıplara mal oldu. Tıpkı 1587 - 1592 yıllarını kapsayan o beş sene boyunca görüldüğü gibi İspanya çok mutsuz dönemler de yaşadı, bu süre içinde İngiliz korsanlar Sevilla'ya gitmesi gereken gümüşün yüzde on beşinden çoğunu ele geçirdiler. Ama, tüm bu olan bitenlere karşın, İspanyolların Fransız-İngiliz-Hollanda korsanlığının tehdidinin önünü almayı, onu durdurmayı başardıklarını kabul etmek gerekir. İspanyolların düzenledikleri kafile yöntemi hoşnutluk verici

şekilde işliyordu. Kuvvetli üç ulusun kendilerine karşı örgütlemiş olduğu zorlu çatışmadan, mükemmel şekilde, başarıyla çıkmışlardı. İster sömürgelerden anavatana ister anavatandan sömürgelere yönelmiş olsun, tüm gemiler huzur veren, sakin bir düzen içinde varış noktalarına ulaşıyorlardı.

İspanya'dan Amerika'ya doğru yol alan gemilerin birbirinden son derece farklı eşya ve maldan oluşan yükü her zaman oldukça değişikti; söz konusu gemilere yüklenen malların listesi bir çarşı pazar dökümüne benziyordu. Örneğin, 1594 yılında don Luis Alfonso de Flores kumandasında Sevilla'dan Nueva Espana'ya hareket eden 40'ı aşkın gemiden birine tüccar Gaspar Gonzales, kaşıklar, şamdanlar, halatlar, imbikler, usturalar, deri, tespihler, camdan yapılmış kolyeler, kumaşlar, gömlekler, Hollanda bezleri (bir tür ince tülbent), flaman çuhaları, kurdeleler, mendiller, halılar, tafta, şeritler, bakır fenerler ve daha başka şeyler yükledi. Aynı donanmada yer alan başka bir gemiye Sevillalı tüccar Andrés Canel de örtüler, değişik türde kap kacak, giyecek ve zeytinyağı, zeytin ve şeker gibi besin maddeleri yükledi. Bu son derece geniş mal ve eşya farklılığını açıklamak kolay; çünkü sömürgelerde yaşayanlar her şeye gereksinim duyuyorlardı ve tüm bunlar için anayurttan yapılan dışalıma bağımlıydılar. Sömürgelerde zeytinyağı, şarap ve buğday da dahil olmak üzere günlük yaşam gereksinimlerini karşılayacak hiçbir şey üretilmiyordu. Öyle ki İspanyol tüccarlar ölçüsüz ve aşırı fiyatlarla satıp sömürgelerde çıkar sağlamak umuduyla (bu neredeyse bir kesinlikti), Amerika'ya giden gemilere her türlü malı yüklüyorlardı (Bir 17. yüzyıl yazarı olan Osorio y Redina'ya göre, 1600'lerin sonunda malların fiyatı, üretim yerlerinden Amerika'daki ilk elden satış mahallerine kadar ortalama olarak üç katına ulaşıyordu.) Bu gemilerde öbür mallara oranla çok uzun süre ve büyük miktarlarda taşınan tek madde cıvaydı. Ama, cıva dışında, en kazançlı çıkan çarşı pazar oldu. Çünkü sömürgelerde her şey satılabildiği ve piyasadaki fiyatlar da olağandışı yüksek olduğu için herkes satacak bir şey buluyordu. Böylece Amerika'ya giden gemilere her tür ve şekilde mal ile eşya yükleyenler yalnızca tüccarlar değildi; askerler, denizciler, yolcular, din adamları da satabilmeyi umut ettikleri ve gerçekten de sattıkları eşya ve malları beraberlerinde götürüyorlardı. 30 Ekim 1595 tarihinde Amerika'da artık eskiden olduğu gibi böylesine kolay ve aşırı fiyatlara satış yapılamadığı için yükselen feryatlar ilk kez duyulmaya başladı. Çünkü 16. yüzyılın sonuna doğru gerekli şeyler artık Amerika'da üretilmeye başlıyordu. Böylece, 1605 - 1610'a kadar, Amerika'daki sömürgeler ihtiyaç duyulan şeylerin büyük bölümü için İspanya'dan gerçekleştirilen dışalıma bağımlı kaldı.

İspanya'dan gelen gemilerin Portobelo ya da Vera Cruz'a varışı akla

barbarların istilasını getiriyordu. 4 Haziran 1603 tarihinde Alonso Sotelo sömürgelere gelen mallar üzerinde yapılan denetimlerin silahlı askerler tarafından güçleştirildiğini krala yazıyordu. Bu kişiler kullanılabilen her filikayı ele geçiriyorlar ve para vermeden elde ettikleri malları karaya çıkarıyorlardı; onlara engel olmaya kalkışanların vay haline: Bu nedenle birkaç kurban bile verilmişti...

Dönüş yüküne gelince, bu sürekli, değişmez bir tek çeşitlilik örneği olan bambaşka bir şeydi. Gerçekten de, ister Nueva Espana isterse Tierra Firme'den gelsin, Amerika'daki sömürgelerden geri dönen gemilerde yalnızca iki tür mala rastlanıyordu; Amerika'da üretilen mallar ile "servet" diye adlandırılan ürüne. Amerika'da üretilen mallar arasında boyacılıkta kullanılan malzemeler ya da kırmız böceği (kumaşları kırmızıya boyamak için kullanılıyordu), çivit (kumaşları laciverte boyamak için kullanılıyordu) ve *brasil* tahtası, "campeche" gibi hep boya maddesi olarak yararlanılan diğer tahtalardan büyük kâr elde ediliyordu. Sonra, önemlerine göre saparna, *canafistola*, *liquidambar*, *jalapa* gibi ilaç yapımında kullanılan bitkiler geliyordu. "Guajaco" bitkisi, firengiye karşı etkili olduğu kabul edildiği için Avrupa'da çok aranıyordu, öyle ki Fuggerler bunun tekelini elde etmeyi başarmışlardı. Ve son olarak da yün, pamuk, deri, şeker, tütün, aralarında *aji* ile zencefilin de yer aldığı baharat ve Acapulco yoluyla Filipinler'den dışalımı yapılan çin ipeği gibi farklı mallardan oluşan bir bölüm geliyordu.

TABLO 1: İSPANYA'NIN AMERİKA'DAKİ SÖMÜRGELERDEN DIŞALIMINI YAPTIĞI MALLARA BİÇİLEN DEĞER (MARAVEDİS -ESKİ BİR İSPANYOL PARASI- OLARAK)

Yıl	Servet	Mal	Toplam
1586	750.000.000	386.250	1.136.250.000
1595	6.453.315.000	281.199.000	6.716.514.000
1603	2.831.411.000	326.672.000	3.158.083.000
1610	2.190.416.000	189.290.000	2.379.706.000
1620	1.295.964.000	472.035.000	1.768.000.000
1630	2.136.430.000	557.512.000	2.693.942.000
1649	1.003.683.000	67.130.000	1.070.813.000
1653	301.406.000	22.527.000	323.933.000

Kaynak: Hamilton, *American Treasure and the Price Revolution in Spain*, 1501 - 1650, s. 34-42 ve Chaunu, *Séville et l'Atlantique*, passim.

İspanya'nın dışalımları arasında yer alan diğer önemli bölüm –uzun yıllar boyunca da egemen olan kısım– altın, gümüş, inciden oluşan ve

"servet" diye tanımlanan bölümdü. Tablo 1'de görülen rakamlar servetin değerinin, yıllar boyunca, dışalımı yapılan öbür tüm mallardan üstün olduğunu *ad abundantiam* gözler önüne serer. Tüm yılların 1595 senesine benzediği sanılmamalıdır, çünkü o yıl İspanya'ya aktarılan servetin tutarı 6.453 milyon *maravedis*'i aşarken aynı dönemde dışalımı yapılmış diğer malların toplamı ancak 281 milyon *maravedis*'e ulaşıyordu. Ne var ki diğer yılların büyük bölümünde de servetin değeri dışalımı gerçekleştirilen öbür tüm mallarınkini dört ila on kez aşıyordu. 1551 yılından başlayarak servetin hatırı sayılır kısmını gümüş oluşturuyordu. Ama, ne miktarda gümüş?

BEŞİNCİ BÖLÜM

Bu soruyu yanıtlamak için ilk önce Profesör Earl J. Hamilton'ın 1934 yılında yayımlanan *American Treasure and the Price Revolution in Spain, 1501 - 1650* adlı ünlü kitabındaki bir dizi veriye başvurmak gerekir. Veriler dizisi özellikle 1503 ile 1660 yılları arasında Amerika'dan İspanya'ya aktarılan gümüş ve altınla ilgilidir. Ne var ki yıllarca tıpkı 16. yüzyıl süresince sözü edilen "Avrupa'da değerlerin devrimi" konusuyla bütün ilgilenenler gibi Amerika'da gümüş üretiminin tarihçesiyle tüm ilgilenenler tarafından da *piece de résistance* (temel kaynakça - ç.n.) olarak bu diziden yararlanıldı (bkz. Tablo 2).

Bu verilere göre 1521 - 1530 arasında Amerika'dan İspanya'ya aktarılan gümüşün miktarı ancak 149 kiloyu buluyordu, oysa bu miktar kararlı ve sürekli şekilde artarak izleyen otuz yıl içinde, 1551 - 1560 döneminde yaklaşık 303 tona ulaşacak kadar çoğaldı. Bu noktada, veriler dizisi 1561 - 1570 yılları arasındaki on yıl içinde dışalım toplamının yaklaşık 943 tona ulaştığı bir yükselmeyi göstermektedir. O andan başlayarak, sonraki otuz sene boyunca, eğri oldukça hızlı şekilde yükselmeye devam eder ve 1591 - 1600 arasındaki on yıl boyunca da aktarılan gümüş miktarını 2.708 ton olarak belirtir; 1601 ile 1630 yılları arasında, on yıl boyunca, eğri 2.100 tondan biraz yukarıda süreklileşir ve ondan sonra da düşüş dönemine girer, ta ki 1651 - 1660 yıllarını kapsayan on yıl içinde aşağı yukarı 443 ton düzeyine düşünceye kadar. Genel olarak, 1503 ile 1660 seneleri arasında, Hamilton'ın veriler dizisine göre, Amerika'dan İspanya'ya 16.887 ton gümüş ulaşmıştır.

Hamilton'ın veriler dizisinin uzun süre on altıncı İspanyol yüzyılı konusundaki pek çok incelemede dayanak noktası ve temel olarak kabul edilmiş olduğunu önce de söyledim, ne var ki birkaç yıldan beri söz konusu rakamlar hakkında hep daha ciddi ve daha ayrıntılı kuşkular ileri sürüldü. Gerçekten de Hamilton verileri, gözler önüne serdiğini iddia ettiği olayın değerini ağır şekilde küçümsediğini düşündürür, çünkü olağanüstü yüksek boyutlar kazanan kaçak altın / gümüş aktarımından habersizdir. Amerika'dan getirilen gümüşün özel bir kayıtta belirtilmesi gerekiyordu; dışa-

TABLO 2. AMERİKA'DAN İSPANYA'YA AKTARILAN ALTIN VE GÜMÜŞ MİKTARI (TON OLARAK)

	Altın	Gümüş
1502 - 1510	5	-
1511 - 1520	9	-
1521 - 1530	5	-
1531 - 1540	14	86
1541 - 1550	25	178
1551 - 1560	43	303
1561 - 1570	12	943
1571 - 1580	9	1.119
1581 - 1590	12	2.103
1591 - 1600	19	2.708
1601 - 1610	12	2.214
1611 - 1620	9	2.192
1621 - 1630	4	2.145
1631 - 1640	1	1.397
1641 - 1650	2	1.056
1651 - 1660	0,5	443

Kaynak: Hamilton, *American Treasure*, s. 42.

lımcıların devletin kasasına ödemeleri gereken gümrük vergileri de bu kayıtlara göre hesaplanıyordu. Kaydedilmemiş gümüş "kayıt dışı gümüş" diye adlandırılıyordu. 1560 - 1570 yıllarının ikinci yarısından başlayarak kaçakçılık İspanya'da neredeyse tüm mallar, özellikle de gümüş için gittikçe daha sık karşılaşılan yaygın bir uygulamaya dönüştü. 1555 yılında donanmaya ait gemilerden biri Cadiz ile Cebelitarık arasında İspanya kıyısına yakın bir yerde battı. Bu şekilde geminin yükünü oluşturan şaşkınlık verici boyutlardaki serveti ele geçirmek mümkün oldu. Hayret vericiydi, çünkü kayıtlara geçirilmiş 150.000 adet 8'lik real yerine bunun tam iki katı bulundu. Bununla birlikte, Sevilla'ya gelen ve kayıtlara geçirilmeyen malların şaşırtıcı yoğunluğuyla ilgili kanıt saraya ulaşınca, kaçakçılığın bu derece yaygın olmasının kaçınılmaz şekilde yönetimin hoşgörülü suç ortaklığını gerektirdiğini imparator da açıkça gördü. Önceleri değişik yollardan, sonra da doğrudan doğruya Ruis Gomez de Silva'nın denetimi sayesinde, Şarlken, Miguel de Oquendo kumandasındaki bir geminin konoşimentoda beyan edilmiş olanın çok üstünde bir yükle Sevilla'ya geldiğini öğrendi. Ama, hepsi bu kadar da değildi: İlgili kişilerin *Casa de la Contratacion*'daki memurların hoşgörüsü sayesinde bu yükün gümrük vergisini ödemekten kurtulduklarını da öğrendi. Şarlken'in bu olaydan sonra, 31 Mart

günü, kızı Juana'ya yazdığı mektup, imparatorun ruhundaki öfke anlarını ortaya çıkaran az sayıdaki yazılardan biridir. 1568 yılında Sevilla'ya Nueva Espana'dan 16 ve Peru'dan da 29 gemi geldi. Kayıtlara göre bu gemilerin yükü 4.500 duka'ya ulaşıyordu, ne var ki o günün değerlendirmesine göre 45 gemiden boşaltılan gümüşün tutarı aslında yaklaşık 8.000 duka kadardı. Demek ki gümüşün büyük bölümü kayıt dışıydı. *La Casa de la Contratacion* Amerika'dan yapılan kayıt dışı ithalatın 1626 yılında 2.500.000 ve ertesi yıl da 1.500.000 real değerinde olduğunu tahmin ediyordu. 1634 senesinde Fernandez de Cordoba'nın kalyonları kayıtlara 6.100 peseta değerinde diye geçen bu serveti Sevilla'da boşalttı ama, Don Manuel de Hinojosa'nın bir belgesine göre burada "büyük bir dolandırıcılık" söz konusuydu, çünkü Portobelo'da gemilere yüklenen gümüşün değeri yaklaşık 7.000 peseta'yı buluyordu. 1648 yılındaki resmi bir raporun belirttiğine göre yalnızca Peru ve Şili'den Sevilla'ya yılda 500.000 duka değerinde kayıt dışı altın geliyordu. 18 Mart 1634 tarihli kraliyet raporu "Amerika'dan gerçekleştirilen kayıt dışı gümüş ithalatında gitgide yerleşen düzensizliğin dayanılmaz boyutlara ulaştığını" ilan ediyordu.

Gittikçe artan kaçakçılığa engel olmak için alınan en kesin ve sert önlemlerin etkisi de son derece sınırlı ve yalnızca kısa süreli oluyordu. Önlemlerin kabul edilmesinden kısa süre sonra her şey eskiden olduğu gibi, hatta eskisinden de beter, sürüp gidiyordu. 1639 yılındaki onanmalar gümüş dışalımında daha önce hiç görülmemiş derecede gizlemelere, bildirim dışı bırakmalara işaret ediyordu. Dolandırıcılık öyle bir tempoda ilerlemeyi sürdürüyordu ki, 1660 yılında, bu durumlarla başa çıkmaktan umudunu kesen yetkililer, kayıt zorunluğunu yürürlükten kaldırdılar, zaten artık bunu uygulayanların da sayısı pek azalmıştı.[1] 17. yüzyılın başlarında kaçakçılık en çok tercih edilen ulusal spor haline gelmişti. Yabancılar ile İspanyollar'ın yaptığı kaçakçılığa tüccarlar, filo komutanları ile amiraller, denizciler ve yolcular da katılıyordu. Anavatana gerçek servetle geri dönen piskoposların da kanıtladığı gibi din adamları da bu işin içindeydi. 1622 yılında Sevilla'da S. Francisco Manastırı'nda ölen Rahip Juan Pérez de Espinosa, diğer altın eşyaların dışında 414.700 real ve 62 altın çubuk içeren bir miras bıraktı. Rahibin servetinin tümünün ülkeye kayıt dışı olarak aktarıldığı doğrulanınca kraliyet tarafından hepsine el kondu.

Profesör Dominguez Ortiz 16. yüzyılda Atlas Okyanusu aracılığıyla

1 A. Dominguez Ortiz, *Las remisas de metales preciosos de Indias en 1621-65*, s. 563.

gerçekleştirilen kaçakçılığın boyutlarını abartmamaya özen gösterilmesi gerektiğini yazıyor. Ayrıca, Amerika'dan İspanya'ya gelen gümüş ile ilgili olarak, Hamilton'ın sözünü ettiği 16.887 tonluk miktar, günümüzde yaklaşık iki yıllık dünya gümüş üretimini temsil etmektedir.[2] İspanya'ya kayıt dışı, yani kaçakçılık yoluyla getirilmiş olan gümüş miktarıyla ilgili olarak Hamilton'ın İspanya'ya getirilen gümüş tutarını azımsadığını gördük, ayrıca 16. yüzyılın sonlarından itibaren kaçakçılığın hızla arttığına da tanık olduk. Bununla birlikte, Hamilton'ın 16.887 tonluk gümüşüne belirsiz ama, önemli bir toplam eklenecek olsa bile, günümüzdeki gümüş üretimini tanımlayan rakamlardan hep uzak kalınacağını kabul etmek gerekir. Öbür yandan, Profesör Morineau'ya göre, 16. yüzyılda Amerika'dan İspanya'ya gerçekleştirilen gümüş dışalımı, bunu izleyen iki yüzyıl boyunca ithal edilen miktarın belli belirsiz altında kalmıştı: 16. yüzyılın 16.887 tonuna karşılık 17. yüzyılda 26.000 tondan fazla ve 18. yüzyılda da 39.000 tondan fazla. Bu nedenle ünlü Fransız tarihçi 16. yüzyıldan "trop exalté" (fazla yüceltilmiş, göklere çıkarılmış - ç.n.), 17. yüzyıldan "injustement honni" (haksızca lanetlenmiş - ç.n.) 18. yüzyıldan da "malcompris" (yanlış anlaşılmış - ç.n.) diye söz eder (Morineau, *Incroyables gazettes et fabuleux métaux*, s. 570 ve 577).

Dominguez Ortiz ile Morineau'nun gözlemleri doğruduı ama, çok önemli bir şey iki yazarın de gözünden kaçmaktadır. 16. yüzyıl İspanya'sındaki gümüş dışalımı dönemin çerçevesi içinde ele alınmaktadır. İleride bölümlerde göreceğimiz gibi, 15. yüzyılın sonuna kadar tüm ortaçağ boyunca, Avrupa ciddi bir maden eksikliğinin acısını çekmişti. Uygun, elverişli bir karşılıklı ilişki, trampa ve ödeme olanaklarının yokluğu nedeniyle ticaret ve özellikle de uluslararası ticaret alanlarındaki gelişme büyük ölçüde engellenmişti. Miktar olarak günümüzdeki gümüş üretimine kıyasla önemsenmeyecek ya da azımsanacak ölçüde (17. ve 18. yüzyıllardaki ithalatın altında kalsa da) 16. yüzyıl İspanya'sına ulaşan değerli maden girdileri Avrupa için büyük bir yeniliği, neredeyse devrim yaratan bir yeniliği temsil ediyordu, öyle ki tüm para sistemleri tam anlamıyla alt üst olmuştu. İleride bu noktaya geri döneceğiz, çünkü öykümüz konusunda işin özünü oluşturuyor ve bu nedenle de ayrıntılı olarak incelenip betimlenecek.

Gümüş uluslararası piyasada sınırsızca paraya çevrilebilme niteliği taşıdığı ve son derece aranır olduğu için, Amerika'dan gelen olağandışı miktardaki gümüş sayesinde, gerek insan, gerekse malzeme kaynakları bakı-

---

2 *The Golden Age of Spain, 1515 - 1659*, s.297.

mından yoksul bir bir ülke (Kastilya) iken, İspanya bugünden yarına dünyanın en güçlü ülkesi oluvermişti. İspanyol tanrıbilimci Tomas de Mercado 1569 yılında haklı olarak şöyle yazabiliyordu: "Dünyanın bir bucağında yer alan Atlas Okyanusu kıyısındaki İspanya kendisini dünyanın merkezinde buluverdi."

ALTINCI BÖLÜM

15. yüzyılın ikinci yarısında Alp Dağları ile Erzgebirge Dağları'nda, özellikle de Tirol bölgesinde Schneeberg'de zengin gümüş yatakları bulundu. Gümüş olağanüstü derecede boldu, bunun sonucunda da dönemin pek çok darphanesi bu değerli madenle dolup taştı. Avrupa para basımının çehresini bütünüyle değiştiren önemli bir parasal reformun kökeninde bu olağandışı bolluk yer alıyordu. Reform 1472 yılında, Venedik'te başlar. Burada ilk kez, ortaçağ sikkelerinin özelliğini meydana getiren ince, yassı madeni paralardan altı-yedi kez daha kalın, oldukça sağlam kalınlığa sahip bir sikke basıldı. Ta Charlemagne'ın reformlarından beri ve tüm ortaçağ boyunca Avrupa sikkelerinin tümü altın, gümüş ya da "biglione" (düşük alaşımlı gümüş) disketler üzerine basılıyordu; öylesine inceydiler ki sikkeler bir elin parmakları arasında kolayca kırılabiliyordu. Oysa Tron Lirası (bu, yeni Venedik sikkesinin adıydı) kesinlikle kıvrılıp katlanamayacak kadar güçlü bir kalınlığa sahipti. Ayrıca yeni sikke şekil olarak da eski madeni paralardan farklıydı, çünkü üzerinde hükümdarın (Venedik sikkesinde dukanın) portresi yer alıyordu. Portre söz konusu kişiye tıpatıp benziyordu ve mükemmel bir Rönesans biçemindeydi (bkz. resim 2). İki yıl sonra ve tam olarak 1474 senesinde, bu kez Milano, Venedik örneğini izleyerek, aynı güçlü kalınlıkta, Venedik sikkesinden birkaç gram daha ağır ve arka yüzünde Dük Galeazzo Maria Sforza'nın güzel bir portresinin yer aldığı (bkz. resim 2) gümüş bir sikke bastırdı.

İki sikkenin (*nummologico*) özellikleri aşağıda belirtildiği gibidir:

Kent	Yıl	Gram cinsinden ağırlık	Alaşım x /1000	Gram cinsinden saflık	Nominal değeri
Venedik	1472	6,5	948	6,16	20 soldi
Milano	1474	9,8	963	9,44	20 soldi

Venedik ile Milano'nun, geleneksel sikkelere oranla daha ağır ve özellikle de daha güçlü kalınlıktaki sikkelere doğru bu yeni trendi baş-

latmalarının nedeni, onların Almanya ile ticari ve mali bakımdan tarihsel bağların bulunduğu piyasalar olmasıydı. Bilhassa yoğun olan bu bağlar Almanya'nın aleyhine bir denge özelliği taşıyordu, bu nedenle de Alman gümüşü, Töton (Alman) ulusunun umarsız ve sürekli ticaret açığının ödemeleri nedeniyle devamlı olarak iki İtalyan piyasasına akmayı hedef alıyordu. Yeni iki sikke, üzerlerinde yer alan prensin yarım büst şeklindeki (yani esas olarak başın yer aldığı) portresi nedeniyle "testone" adını aldılar ve piyasada hayranlıkla karşılandılar, öyle ki aşağıdaki çizelgede de görülebileceği gibi, kısa sürede İtalya'nın içinde ve dışında başka devletlerde de taklit edildiler.

Kent	Tarih	Gram cinsinden ağırlık	Alaşım x /1000	Gram cinsinden saflık	Nominal değeri
Torino	1483	9,64	944,45	9,10	-
Cenova	1492	9,90	958,3	9,49	24 soldi
Floransa	1535	10	958,3	9,58	40 soldi
Hollanda	1487	7,2	935	6,73	-
Fransa	1513	9,6	938	9,00	10 soldi
İngiltere	1509	9,33	925	8,63	1 şilin

Tüm bunlar olup biterken, Almanya'da daha da şaşkınlık verici başka olaylar meydana geliyordu. Tirol bölgesinde, daha önce de söylendiği gibi, 15. yüzyılda olağanüstü derecede zengin gümüş yatakları keşfedilmişti. Doğuştan varlığa, gönence eğilimli olan Arşidük Sigismund, İtalyan para reformlarının ve elde edilen başarının etkisi ve telkiniyle, değer açısından o sırada Alman piyasasında egemen olan altın sikkeye, yani Reinischer Gulden'e eşit olan gümüş bir sikke bastırmak gibi pek çok kişiye çılgınca görünen bir düşünceye kapıldı. Arşidük Sigismund'un "büyük para reformu" adıyla tarihe geçen girişimi 1477 yılında gerçekleşti ve o güne kadar Avrupa'da basılmış herhangi bir sikkeyi ağırlık bakımından büyük ölçüde aşan iki tane gümüş (maksi) sikkenin basılmasıyla sonuçlandı: Bu iki madeni para 31,93 gram ağırlığında ve 29,92 gram gümüş kalınlığı olan Guldiner ile onun yarısı ağırlığındaki, 15,96 gram ağırlığında ve 14,96 gram gümüş kalınlığı bulunan Halbguldiner idi. Taklitleri İsviçre'de (örneğin Bern'de 1493'te) ve 1500 senesinde Saksonya'da basılmış da olsa, bu iki sikkenin, karşılıklı para işlemlerinde büyük başarı sağlamış olduğu söylenemez. Edinilen izlenimler bunların özellikle madalya olarak kullanıldığını düşündürmektedir. Ne var ki izlenecek yol artık belliydi ve örnek ortadaydı.

Bohemya'da, Sankut Joachimstal'deki gümüşün keşfedilmesinden sonra, madenlerin sahipleri olan Schlick kontları, 15. yüzyılın son yıllarında yaklaşık 27 gram ağırlığında bir sikke bastırdılar. Bu madeni para, yaklaşık 900 binlik alaşımda 24 gramdan biraz fazla saf gümüş içeriyordu. 1528 yılında, darphane Avusturya Kralı Ferdinand'ın eline geçince, sikkenin ağırlığı 26,39 grama düşürüldü. Madeni parayı meydana getiren gümüşün geldiği yörenin adından dolayı, yeni maksi sikke Joachimstaler adını aldı ve sonradan da sadece taler diye adlandırıldı. Grandük Sigismund'un Guldiner'inin başına geldiği gibi, Schlick kontlarının taler'leri de ilk zamanlar para olarak fazla ilgi görmedi ve özellikle de madalya gibi kullanıldı; ne var ki daha sonra, 16. yüzyılın ilk yıllarından itibaren, açıklanamayan nedenlerle, para alanında beklenmedik şekilde inanılmaz bir başarı kazandı. Olağandışı dağılımlarının da tanıklık ettiği gibi, isimlerinin Hollanda *daalder*'inin ve Amerikan dolarının adlarının kökenini oluşturmasının dışında, uluslararası düzeyde ün sağladı.

Kral IV. Enrique 11 Aralık 1474 tarihinde öldüğünde İspanya'daki para durumu fazla karışık değildi ve yeni hükümdarlar da, Fernando ile Isabel, böylesine hassas bir alanda biraz düzen sağlamak için zaman kaybetmediler. Katolik kralların ilk para reformu 20 Şubat 1475 tarihinde resmen ilan edildi ve ondan sonra da, 13 Haziran 1497'de çıkarılan kararnameyle doruk noktasına ulaşan ikinci para reformunda bir dizi hüküm ve buyruk zor kullanılarak uygulamaya sokuldu. Burzio'nun *Diccionario* adlı yapıtında savunduğu gibi, bu reform öylesine geniş solukluydu ki, bazı hükümler 19. yüzyılda da hâlâ yürürlükteydi. Bu reformla, özellikle parasal denkliğin kesin bir çerçevesi oluşturularak piyasaya sürülen sikkelerin yasal değeri saptandı ve basılacak madeni paraların ağırlığı, alaşımı, değeri ve miktarı tespit edildi. Kesin olarak 13 Haziran 1497 tarihini taşıyan bu ikinci ve temel reformun maddelerini içeren metin "Medina del Campo'nun Kuralı" adıyla bilinir. Bu belgelerden, İspanyol para sisteminin 1497 yılında, ağır gümüş sikkelerin belirişiyle Avrupa'nın geri kalan bölgelerinde ortaya çıkan yeni akımları henüz benimsememiş olduğu açıkça görülüyor. İspanyol para sisteminin temelini oluşturan gümüş sikke, Kral I. Pedro (1350 - 1369) döneminde doğmuş bir madeni para olan "real" idi. Real, ortaçağ Avrupa'sına özgü madeni paralar gibi güvenilir, sağlam, çok ince, ortası delik gümüş bir daireden oluşuyordu, ağırlığı da 1497 yılında 3,4 gram civarındaydı. Medina del Campo'nun kuralı real'in askatlarını, yani 1/2 real, 1/4 real ve 1/8 real'lik paralar basılmasını öngörüyor, ama real'in katlarını öngörmüyordu. Alıntılar yapılan belgelerde "testone" ya da herhangi bir başka maksi sikkenin izine rastlanmamaktadır.

İspanyol para basım sistemi henüz ortaçağ türündeydi ve bu örneği hâlâ sürdürüyordu. Ne var ki bu fazla uzun sürmeyecekti. 1497 ile 1530 yılları arasında İspanya'da nelerin meydana geldiğini anlamak için İspanyol - Amerikan sömürgeleri hakkında dürbünümüzü yeniden ayarlamamız gerekiyor.

İspanyollar Amerika'yı istila ve işgal ettiğinde, madeni para orada bilinmiyordu. Inca Garcilaso da bunu açıklıyordu: "Benim zamanım olan 1560 senesine kadar, izleyen yirmi yıl boyunca da olduğu gibi, yaşadığım topraklarda para henüz bulunmuyordu, İspanyollar da alış ve satışta para yerine gümüş ve altınla tartma yöntemini uyguluyorlardı." Değiş tokuşlarda yerliler geleneksel olarak takasa başvuruyorlardı ve değiş tokuş aracı, ya da değer ölçüsü olarak kakao taneleri, tüyler, dokumalar, toz altın veya T şeklinde küçük kalay ya da bakır parçaları kullanıyorlardı. İspanyol sömürgeciler de ödemeler için, her yerde ender olan ve güç bulunan madeni para yerine neredeyse genellikle bunlardan yararlanıyorlardı. Toz altın ya da külçe gümüş kullanıldığı zaman uzman daireler tarafından ayarı ölçülmüş maden (ve böylece bunun üzerinden vergi de ödeniyordu) ile geçerli olarak nitelendirilen maden arasında ayırım yapılıyordu.

Buenos Aires bölgesinde, 16. yüzyılın sonuna kadar kesin bir madeni para eksikliği görülüyordu ve 1574 yılının aralık ayında, Cordoba "cabildo"su, bu yörede ticaret yapmak için sikke bulunmadığını bildiriyordu (Szaszdi, *Spain and American Treasure*).

Burzio'ya göre, daha 23 Nisan 1497 tarihinde ispanyol hükümdarlar tarafından verilmiş yönergelerde bile Santo Domingo'da bir darphane kurma niyetleri beliriyordu. Yine Burzio'ya göre, hep aynı dönemde, madeni para yokluğundan kaynaklanan aksiliklere engel olmak için, Amerika'dan elde edilen madenle, sömürgelerde kullanılmak üzere, İspanya'da sikke basılmasına karar verildi. Hispaniola, Sevilla'da basılan sikkeleri 1506 senesinde teslim alan ilk sömürge oldu. Kısa süre sonra Genel Vali Nicolas de Ovando, İspanyol örneğine uygun olarak İspanya'da basılacak 2 milyon maravedi'nin sömürgelere yollanmasına karar verdi. Usa aykırı gelecek şekilde, işlemi sonuçlandırabilmek için, Cenovalı tüccarlar aracılığıyla 283 kental gümüş ve aynı miktarda bakır "testone" satın almak zorunda kalındı. Bu sikke kütlesinin üretimi 1511 yılının mayıs ayında henüz bitmemişti. Anavatandan sömürgelere yapılan belirli miktarlardaki başka teslimatlar da 1523 ve sonra yine 1531 yıllarında gerçekleşti. Adan Szaszdi'ye göre, bununla birlikte, anavatandan gönderilen bu madeni paralar sömürgelerin ekonomisinde bir gelişme sağlayamayacak kadar sınırlıydı. 1547 yılına ait bir belge Panama'da var olan bir avuç sikkeye değin-

mektedir, başka bir belge Guayaquil'de birkaç real'e sahip bir kişiden söz eder ve diğer bir belge de, kırklı yılların sonuna doğru, real'lerin arandığı ve bulunabildiği tek yerin Portoviejo olduğunu açıklar. Bununla birlikte olaylar ve sorunlar bölgelere göre değişmekteydi.

11 Mayıs 1535 tarihinde imparator ile kraliçe, altın değil, gümüş sikke basma izniyle, Ciudad de Mexico darphanesini kuran bir emir veriyorlardı. Gümüş sikkeye gelince, 1535 tarihli kararname real'in katlarının ve askatlarının, yani 3, 2, 1/2 ve 1/4'lük paraların basılmasına izin veriyordu. Böylece İspanya Avrupa'nın geri kalan bölümünün izlediği yolu takip ediyordu. İki yıl sonra, 18 Kasım 1537 tarihli kraliyet bildirisiyle, Nueva Espana Genel Valisi Antonio de Mendoza'ya 8, 4, 2, 1 ve 1/2 real değerindeki madeni paraların basımına izin verirken 2'lik sikkelerle kolayca karıştırılabilecek 3'lük real'lerin basımına ara verilmesini emrediyordu. Resmi olarak "real de a ocho" diye adlandırılan 8 real değerindeki sikke bu şekilde, neredeyse el altından, piyasaya sürüldü. Bu madeni para, Felipe Mateu y Llopis'in yazdığı gibi "la pieza espanola por antonomasia" haline dönüşecekti; yani uluslararası alışverişlerin ve ticari işlemlerin odak noktası olmaya aday bir para. Piyasada belirişi de, görüldüğü gibi, yürürlükteki yasalarda hiçbir özel düzenleme yapılmadan, neredeyse gizlice olmuştu. Octavio Gil Farrés'in yazdığı gibi "unos de los casos mas arduos de nuestra historia monetaria es el de la aparicion del real de a ochos" (para tarihimizin en önemli olaylarından biri, 8'lik realin ortaya çıkışıdır.) (*Historia de la moneda espanola*, s. 236).

8 real değerindeki sikkelerin basılması için verilen emir bu sikkelerin gerçekten de hemen basıldığı anlamına gelmez. Bir süre için talimat ölü belge olarak kaldı. Tüm olup bitenler, 8'lik ilk real'lerin daha sonraları, yani II. Felipe'nin saltanatının ilk yıllarında, büyük olasılıkla da Meksika'da basıldığını düşündürmektedir. Daha başlangıçtan itibaren, Dük Sigismund'un guldiner'i ve sonra da Schlick kontlarının taller'i gibi, 8 real değerindeki sikke de iyi karşılanmadı. 1543 - 1545 yıllarında, ayar memuru Juan Gutierrez, "licenziado" Francisco Tello de Sando tarafından yürütülen sorgulamayı yanıtlarken darphanede yaklaşık altı yıl çalıştığını ve bu süre içinde de 8 real değerinde sikkeler de basıldığını, ne var ki sonradan üretimlerine son verildiğini, çünkü bunların basımının çok güç olduğunu ve zaten beğenilmediklerini söyledi. Yine 1546 yılında, Ciudad de Mexico darphanesinin dökümcüsü, sonradan capataz olan ve ardından da aynı darphanenin kesicisi olan Francisco de Rincas Dijo, ilk zamanlarda söz konusu darphanede 3, 2, 1 ve 1/2 real'lik sikkeler basıldığını, daha sonraları da haşmetmeaplarının 4 ve 8 real değerindeki sikkelerle ilgili ça-

lışmaların sürdürülmesini ve 3'lüklerin basımının da durdurulmasını buyuran bildirgesinin kendilerine ulaştığını açıkladı. Capataz'a göre, ondan sonra darphanede 4, 2, 1, 1/2 ve 1/4 real değerinde sikkeler ve belirli bir süre için de 8'lik sikkeler üretildi. Ne var ki uzun çalışma ve yüksek maliyet gerektirdikleri için 8'lik real'lerin basımına son verildi. Yine aynı nedenle, *monadero y capataz* olan Testigo Alonso Ponce, darphanede bulunduğu süre içinde, gümüş ve bakır sikkeler üzerinde çalışıldığını ve başlangıçta da 3, 2, 1, 1/2 ve 1/4 real'lik madeni para üretildiğini açıklıyordu. Ama belirli bir süre sonra da 3'lük real'lerin basımının durdurulmasını ve onun yerine 4'lüklerin üretilmesini bildiren emrin geldiğini de ekliyordu. Aynı tanık, belirli bir süre, söz konusu darphanede 8'lik real'lerin basıldığını, ama fazla emek gerektirdikleri ve aşırı derecede ıskartaya neden oldukları için kısa zamanda basılmalarından vazgeçildiğini ve bu nedenle ancak çok kısa bir zaman süresince üretildiklerini bildiriyordu.[1]

Bununla birlikte tıpkı Taller'lerin durumunda olduğu gibi 8'lik sikkelere duyulan ilgi çok kısa sürede kesin olarak değişikliğe uğradı. Daha 1537 sonbaharında, Nueva Espana Valisi don Antonio de Mendoza'nın, uygun ağırlıkta bir madeni para olması nedeniyle, halkın 8'lik sikkelerin üretilmesini çok arzuladığını bildiren haberi üzerine, kral: "Bundan böyle 4, 2, 1 ve 1/4 real ve size uygun görünüyorsa, aynı şekilde 8 real değerinde sikkeler üzerinde çalışılmasını emrediyorum ve bu işle sizi görevlendiriyorum" yanıtını vermişti. 11 Aralık 1558 tarihinde Valladolid Şehir Meclisi üyeleri darphanelerin sürekli olarak 4 ve 8 real'lik madeni paraların üretimine kuvvet verip yarım real'lik sikkeleri daha az basmalarından yakınıyorlardı. 4 ve 8 real değerindeki sikkelerin tercih edilmesi, para basıcıların üretirken daha az çalışıp daha fazla para kazanmalarından kaynaklanıyordu.[2]

Bir real'in ağırlığı yaklaşık 3,4 gram olduğuna göre 8'liğin ağırlığı da 27 ile 27,5 gram arasında değişiyordu, böylece Guldiner'den daha hafif, ama ilk Taller'ler ile eşit ağırlıktaydı. Alaşım binde 930,555 olarak öngörülmüştü. Demek ki saf gümüş içeriği aşağı yukarı 25,5 grama ulaşıyordu. Kalınlık yaklaşık 3 mm ve çap da 40 mm idi. Bu şekilde maksi sikkelerden birini oluşturuyordu ve oldukça ender görülen bazı örneklerin dışında, kötü basılmış ve kolayca aşınabilen (bkz. resim 3 ve 4) çirkin bir madeni paraydı. Buna karşılık piyasada olağanüstü bol miktarda bulunabiliyordu.

---

1 T. Dasi, *Estudio de los Reales de a Ocho*, cilt I, s. CCXXXI, belge 276, yıl 1546 ve Burzio, Diccionario, cilt II, s. 47 - 48.

2 T. Dasi, *Estudio de los Reales de a Ocho*, cilt I, s. CCLVIII, belge 334, yıl 1558.

8'lik real'in o dönemdeki alış gücüne gelince, yalnızca sınırlı ölçüde belirtici veri sağlayabiliriz. 1571 yılı civarında İspanya cıvasının kentali 117 peseta'dan 100 peseta'ya indi. 1566 yılında zencefilin fiyatı da çok düştü. Libresi 8 real iken birkaç yıl sonra 4 real'e indi. 16 Kasım 1610 tarihinde Piemonte pirincinin kentaline 28 real ödeniyordu, yani, 27 Kasım 1627'de kentaline 14 peseta ödenen arıtılmış Şili bakırından çok daha pahalıydı. Ne var ki piyasa çok düzensizdi, böylece de fiyatlar bir yıldan diğerine olduğu gibi bir yerden öbürüne de kayda değer değişiklikler gösteriyordu. Örneğin, 22 Haziran 1575 tarihinde bir şişe şarabın Peru'da 5 peseta dolaylarında olduğu doğrulanıyordu. İki yıl sonra, 7 Eylül 1577'de, Vera Cruz'da şarap ile zeytinyağının iyi satıldığını ve nitelikli, iyi şarabın "mina"sının (eski bir ölçü birimi –ç.n.) yaklaşık 55 peseta'ya geldiği bildiriliyordu. Oysa ertesi sene, Nombre de Dios'ta "los vinos no tienen ningun valor" (şarabın hiç para etmediği, –ç.n.) belirtiliyordu. Aynı yılın haziran ayında "şarabın çok az miktarda satıldığı" doğrulanıyor, ama bir sonraki yılın aralık ayında "mina'sı 55 - 60 peseta'dan pek çok fiçi satıldığı için şarabın iyi satıldığı"na ve fiyatın daha sonraları 70 peseta'ya kadar bile yükselmesinin beklendiğine değiniliyordu. 14 Mayıs 1581 tarihinde Panama'da, nitelikli şarabın şişesine 2 1/2 peseta ve 4 "grano" ödeniyordu.

Ne var ki sömürgelerdeki para piyasasının ne derecede etkisiz ve ilkel olduğu, fiyatların bir yöreden öbürüne ve yine bir yıldan diğerine aşırı ölçüdeki uçuculuğundan çok, Amerika'da yaygın şekilde yüzde 60 - 65'e varan kâr oranlarının yüksekliğiyle kanıtlanmıştır.

YEDİNCİ BÖLÜM

8'lik sikkenin inanılmaz öyküsünü tatmin edici şekilde anlatabilmek için aşağıdaki olguları kesin ifadelerle tanımlamak gerekir.

1) Amerika'da üretilen gümüşün ne kadarı Amerika'da alıkonuldu ve ne kadarı anavatana teslim edildi;

2) Amerika'da alıkonulan gümüşün ne kadarı para olarak basıldı ve buna karşılık ne kadarı külçe olarak kaldı;

3) İspanya'ya gönderilen gümüşün ne kadarı basılmış madeni paraya çevrildi (ve özellikle de 8'lik sikke olarak) ve ne kadarı külçe olarak kaldı;

4) İspanya'ya külçe olarak gönderilen gümüşün ne kadarı İspanyol darphanelerinde para olarak basıldı ve ne kadarı külçe olarak alıkonuldu;

5) İspanya'ya gerek sikke gerekse külçe şeklinde gelen gümüşün ne kadarı İspanya'da kaldı ve ne kadarı başka ülkelere ihraç edildi ya da kaçak olarak gönderildi.

Bunların tümü temel sorulardır. Ne yazık ki o dönemin belgeleri çoğu durumda sessiz kalıyor ve bizler de, bu konudaki bilgilerden yoksun ve bilisiz, günümüze kadar ulaşabilmiş belgelerin satır aralarından yakalayabildiğimiz önemsiz, basit ve belirsiz, açık seçik olmayan genel izlenimlerle yetinmek zorunda kalıyoruz. Böylece değişik noktaları incelemeye bakalım.

1) Hiçbir kuşku yok ki 16. yüzyılın büyük bölümünde, Amerika'da üretilen gümüşün sürekli artan bir oranı anavatana gönderildi. Bununla birlikte 16. yüzyılın son senelerinde bu eğilim tersine döndü. Özellikle de Hollandalıların saldırılarına karşı savunma gereksinimi ve parasal bir ekonominin yerel gelişimi vasıtasıyla, sömürgelerde üretilen gümüşün belirli bir miktarı kolonilerde alıkonuldu. Zaman içinde bu oran gittikçe arttı, ama her zaman da oldukça sınırlı bir düzeyde kaldı. İspanyol - Amerikan gümüş üretiminin büyük bölümü hep İspanya'ya aktı ve sömürgelerdeki kullanılabilen para oranı devamlı olarak aşağı düzeyde kaldı.

2) Fetih sırasında sömürgelerin madeni paradan habersiz olduğu görülmüştü. Uzun bir süre de yerliler gibi sömürgeciler de yerel geleneği sürdürdüler ve takasa ya da madeni para yerine kakao taneleri, toz altın ve

pamuklu dokumadan yararlanmaya başvurdular. O dönemlerde sömürge piyasalarında bulunmayan az sayıdaki sikke de İspanya'da basılmıştı. Ne var ki sonraları, zaman ilerledikçe birkaç darphane kuruldu; bunların arasında en önemli ikisi, 1535 yılında tesis edilen Ciudad de Mexico darphanesi ile 1574 ya da 1575 yılında para üretmeye başlayan Potosi darphanesiydi. Santo Domingo veya Lima darphaneleri gibi daha az önem taşıyan darphaneler de yükseldi, ama Ciudad de Mexico ve Potosi darphaneleri uzun süre en önemlileri oldular ve öyle de kaldılar. Öyle sanıyorum ki Ciudad de Mexico darphanesinin kuruluş yılı olan 1535'ten başlayarak ve burada ele alınan, incelenen dönem boyunca, Amerika'da üretilen ve yerinde paraya dönüştürülen, yani Amerikan darphaneleri tarafından basılan gümüşün oranı artmayı hep sürdürdü.

3) İspanya'ya gönderilen hazinenin oluşumu zaman içinde değişiklik gösterdi. İspanya altın külçelerini elde etmeyi sürdürdü, ama aynı zamanda da, gittikçe artan oranda, Ciudad de Mexico ve Potosi darphanelerinde üretilmiş sikkeleri de aldı. İspanyol - Amerikan sikkeleri arasında 8 real'lik madeni paraların çoğunlukta olduğu görülüyordu.

4) İspanya'da önemli sayıda darphane bulunuyordu; özellikle de Sevilla, Burgos, Granada, Toledo, Cuenca, Segovia, La Corunna, Valladolid, Madrid, Barselona ve Saragosa'da. Bununla birlikte, La Corunna darphanesi II. Felipe'nin saltanatının büyük bölümünde etkin değildi. Valladolid, Cuenca ve Burgos darphaneleri yavaş yavaş önemlerini yitirdiler. Madrid darphanesi yalnızca aralıklı olarak çalıştı. Ama, öbür darphaneler, özellikle de Segovia ve Sevilla darphaneleri yoğun şekilde çalıştılar. 16. yüzyılın ikinci yarısında, Madrid'de, su enerjisinden yararlanarak çalışan makine ile bir darphane kurmak üzere planlar yapıldı. Bu makine türü Almanya'da icat edilmişti ve örneğin Floransa da, 1576 yılında, Alman uzmanlara teslim ettiği "değirmenli" darphanede para basma yöntemi benimsenmişti. Ne yazık ki Madrid, para basımı için değirmeni çalıştıracak bir akarsudan yoksundu. Bununla birlikte, su enerjisiyle çalışan darphane Segovia'da Eresma Irmağı'nın kıyılarında inşa edildi ve 1586 yılında işletmeye açıldı. Böylece Segovia'nın iki darphanesi oldu, çünkü surların dışında kalan değirmenli darphane 8'lik real'in de aralarında bulunduğu başka tür sikkeler basarken, kentin içindeki eski darphane de bazı madeni para çeşitlerini basmayı sürdürüyordu. Büyük önem taşıyan başka bir darphane de, 200 işçinin çalıştığı Sevilla'daki darphaneydi. Diego Cuelbis'e göre "dünyanın en iyi ve en çok para basan darphanesi" idi; ama, resim 4'te de görüleceği gibi, Sevilla darphanesi de pek çekici, gözalıcı olmayan 8'lik sikkeler üretti.

Sömürgeler bu darphanelerde gerçekleştirilen para basımları için hammaddeyi, yani külçe gümüşü sağlamayı sürdürüyorlardı. Ne var ki, sömürgelerden ulaşan külçe gümüşün tümü İspanyol darphanelerinde madeni paraya dönüştürülmüyordu. Saptayamadığımız, ama çok yüksek olduğunu sandığımız bir orandaki gümüş, külçe şeklinde kaldı ve ileride göreceğimiz gibi, yoğun bir uluslararası ticaretin konusunu oluşturdu.

5) Bu, hakkında en iyi bilgi sahibi olduğumuz nokta. Kesin olarak biliyoruz ki İspanya'ya akan tüm gümüşün –külçe gümüş, sömürgelerde para olarak basılan gümüş, İspanya'da sikkeye dönüştürülen gümüş– pek azı İspanya'da kaldı ve tamamı ya da ona yakını ülkeden çıktı. Ulusalcı ve devletçi iktisat ilkesinin üstün geldiği bir dönemde bu durum devam etti. Durdurulamayan kaçak kaygıyla karşılanıyordu. Bu konuda örnek olarak gösterilebilecek metinler sayısız, şikâyetlerse sonsuz. Burada yalnızca yeterince belirtici, anlamlı iki belgeye değinmekle yetineceğim.

1588 - 1593 meclisleri şunu açıklıyorlardı: "Amerika'dan gelen ve de gelmeyi sürdüren altın ve gümüş bolluğu nedeniyle, krallıklarımız dünyanın en zenginleri olabilecekken, dünyanın en yoksulları olup çıkıyorlar, çünkü altın ile gümüşün, düşmanımız olan öbür krallıklara aktarılması için köprü görevi yapıyorlar. Venedik elçisi Vendramin, İspanya'nın durumunu ince mizahla, zekice yorumlayarak, 1595 yılında şöyle yazıyordu: "İspanyollar, Amerika'dan İspanya'ya gelen bu serveti, evlerin damına düşen yağmurun etkisine benzetirken haksız da sayılmazlar. Çatılara yağan yağmur da ilk düştüğü yerdekilere hiçbir yarar sağlamadan, süzülüp aşağı akar."

Merkantilist kuram bir yana bırakılacak olursa, İspanya'nın gümüş açısından tükenişinin, ülkenin çöküşünü hazırlayan olaylardan ve nedenlerden birini oluşturduğu yadsınamaz. Peki ama, sömürgelerin kendisine sağlamış olduğu ve de sağlamayı hâlâ sürdürdüğü tüm bu gümüş kütlesini İspanya neden kaybetti?

Bu sorunun yanıtını vermek hiç de güç değil. Her şeyden önce, Amerika'dan İspanya'ya ulaşan servetin yaklaşık yüzde 75 - 80'inin bireylerin gerçekleştirdiği satışların toplamından, geriye kalan yüzde 20 - 25'inin de Taht'ın gelirinden oluştuğunu dikkate almak gerekir. Yani Taht'ın iradı, İspanyol uyrukluların madencilik etkinliklerinden sağlanan *royalties*'lerden, malların dışalım ve dışsatımları üzerinden alınan gümrük vergilerinden ve değişik armağanlardan meydana geliyordu. Bu meblağa Almaden maden ocaklarından elde edilen cıvanın satışlarından sağlanan gelir de ekleniyordu. Cıva satışları tekelci bir yöntemle, Taht ile her yerde hazır ve

nazır olan Fuggerler arasında yapılmış gizli anlaşma uyarınca gerçekleştiriliyordu. Bununla birlikte, İspanyol Taht'ının sürekli borçlanma gibi kötü bir alışkanlığı vardı. İspanya'ya ulaşan Taht'a ait servet, genellikle, daha yerine ulaşamadan harcanmış oluyordu. Borçlanma, değişik cephelerdeki orduların ayakta tutulmasından, gereksinimlerinden kaynaklandığı için, borçlarını tasfiye etmek amacıyla İspanyol Taht'ının ödediği paralar savaş bölgelerinde yeniden belirmek üzere İspanya'dan çıkıyordu. Bu şekilde, 1551 yılının ekim ayında, "ordular için Amerika'dan gelen gümüş" ile Milano darphanesinde 8, 4 ve 2'lik realler bastırıldı. Bunu izleyen kasım ayında, yine Milano darphanesinde, "ordunun ihtiyacı için ve Cenova'daki Elçi Bay Cesareo'ya gönderilmek üzere" yeniden 8, 4 ve 2'lik real'ler bastırıldı: Toplam olarak, ekim ve kasım ayları arasında, Milano'da, İspanya'nın asla göremediği 7.235 "marchi'" (1,85 ton) tutarında gümüş basılmıştı.[1]

1567 yılında Alba Dükü Flandra'yı işgal etti. Para ve gümüş yüklü, çok uzun iki kafile, Bayonne ve Paris'ten geçerek, sefere giden orduya eşlik etti. Dükün sözlerle anlatılamayan savaş gücünü desteklemek üzere hatırı sayılır başka hazine gönderileri de izleyen yıllarda devam etti. İspanya'dan Flaman cephesine bu kütlesel değerli maden aktarımının bir sonucu, ilk dönemde İspanyol gümüşünün büyük bölümünün yok olup gittiği Fransa'nın kuzeydoğusunda para dolaşım hacminin kayda değer şekilde artması ve 1567 ile 1569 yılları arasında Anvers'te büyük miktarda gümüş sikkenin basılması oldu.

Söz konusu meblağın tutarıyla ilgili olarak akla gelebilecek daha basit türdeki sayısız örnekten bir diğeri de 1583 yılına aittir. O senenin 13 eylülünde Sevilla'ya, Nueva Espana'dan don Alvaro Flores de Quinones'a ve Tierra Firme'den de la armada y flota ile don Diego Maldonado'nın genel kaptını la armada y flota geldiler. Taht'a ait gümüş ve sikkeyle tepeleme yüklü toplam 70 gemi. Ne var ki kral, Tanrı'nın bu nimetinin bir meteliğini bile göremedi, çünkü hazine, gemiden boşaltılır boşaltılmaz, kralın sayısız alacaklılarından bazıları arasında paylaştırıldı: 28.000.000 maravedi Simon Ruiz'e, 14.000 ducati Juan Ortega de la Torre'ye ve 52.000 ducati de her zamanki Fuggerlerin hesabına, Juan Xedler'e.

Öbür yanda, Taht, gümüşün İspanya'dan kaçmasında büyük ölçüde sorumluysa da, kesin olarak tek sorumlu değildi. İktisadi dengesi düzenli olan A, B, C diye üç ülkeyi varsayalım. Belirli bir anda A ülkesindeki den-

1 F. Argelati, *De Monetis Italiae*, üçüncü bölüm, c. III, s. 46.

genin olağandışı para artışı nedeniyle bozulduğunu düşünelim. Eğer söz konusu ülkenin üretim sistemi, üretim hasılasını dolaşımdaki paranın artışı ölçüsünde yükseltecek düzeyde değilse, iktisadi kuramın bize öğrettiğine göre, A ülkesinde bir fiyat artışının ve değerli madenin B ve C ülkelerine doğru bir kaçışının, aynı zamanda da B ve C ülkelerinden A ülkesine doğru mal ve hizmet ihracı artışının gerçekleşmesi gerekirdi. Amerika'dan İspanya'ya gümüşün kütle halinde gelişiyle oluşan bu durum kuramsal örneğe tümüyle uyuyordu.

Amerika'ya yerleşen ilk sömürgecilerin her şeye gereksinim duyduklarına ve her bakımdan da anavatandan yapılan dışalıma bağımlı olduklarına daha önce değinilmişti. İlk zamanlarda dışalımlar yaşamın sürdürülmesi için gerekli mallardan, özellikle de şarap, buğday, sirke ve zeytinyağından oluşuyordu. İspanya bu malları sağlayacak düzeydeydi, böylece de başlangıçta sorun çıkmadı. Ne var ki durum gelişiyordu, 16. yüzyılın sonuna doğru ve daha da belirgin şekilde 17. yüzyılın başlarında, anavatanın yasaklamalarına ve engellemelerine karşın, sömürgeler belirli bir düzeyde özerklik elde etmeyi başardılar. Örneğin, Casa de la Contratacion'un 1607 tarihli bir raporu[2] şunu açıklıyordu: "*Peru'nun biraz yağı vardır ve sabun ürettiği takdirde yeterince şarabı bulunmaktadır.*" Temel ürünlerde belirli bir özerklik sağladıktan ve daha hoşnutluk verici seviyeye ulaştıktan sonra, sömürgelerin talebinin daha değişik ve daha pahalı ürünlere doğru yönelmesi doğaldı. İspanya güçlük çekmeden un, zeytinyağı, sirke ve şarap sağladıysa da, sömürgelere çamaşır, ayakkabı, halı, mobilya, ipek, kadife, saat temin etmek söz konusu olunca, İspanyol üretim sisteminin tüm zayıflığı ortaya çıktı. Arz, talebin çılgınca artışıyla boy ölçüşecek düzeyde değildi. 1545 yılından beri İspanyol sanayiinin, Cartagena, Portobelo ve Vera Cruz'un mal taleplerini en azından altı aylık bir süreden önce sağlaması olanaksız görünüyordu. Bunun sonucunda fiyatlar arttı ve İspanya da, sömürgelerinin talep ettiği malları sağlamak için yabancı ülkelere başvurmak zorunda kaldı. İspanyol ihracatçılar, yabancıların Amerika ile ticaret yapmasını cezalandıran yasaklardan kurtulmak için kendi isimlerini geçici bir süre için verdikleri yabancı üreticilere başvurmak mecburiyetinde kaldılar. 1522 tarihli bir metin "Katalonya'dan ve Roussillon ile Cerdana kontluklarından her yıl Kastilya krallığına büyük miktarda yünlü ve ipekli kumaş gönderildiğini ve Kastilya'ya giden dört parçadan üçünün Amerika'nın

---

2 Chaunu'nün, *Séville et l'Atlantique* adlı yapıtında yeniden ele alınmıştır, c. IV, s. 231 - 233.

yolunu tuttuğunu" aktarıyor. Jean Bodin'e göre, 1570 - 1580'li yılların sonuna doğru İspanya, sömürgelerine büyük oranda ihraç ettiği bez, kumaş, kâğıt, kitap, ahşap eşyaların dışalımı için büyük ölçüde Fransa'ya bağımlıydı. Böylece Avrupa'da geniş bir ticaret ve aynı zamanda da yoğun bir kaçakçılık gelişti.

İspanya, dışalımını yaptığı malların karşılığını, külçe ya da sikke halinde, Amerika'dan gelen gümüşle ödüyordu ve bu şekilde de gerçek bir gümüş seli Avrupa'yı sürüküyordu.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

Uluslararası ödemelerde en çok kullanılan İspanyol parası, en çok aranan ve en çok değer verilen para, yaygın olarak "peseta" diye adlandırılan 8'lik real'di. 8'lik realin genel olarak ne kadar çirkin ve kötü basılmış olduğu görüldü. Bununla birlikte dağılımı son derece hızlı ve yaygın oldu. 16. yüzyılın başlarında, bu para Flandra'da, Fransa'da ve Portekiz'de bulunuyordu. Kırklı yılların sonundan itibaren, Avrupa'da her yerde görülmeye başladı: Milano'da 1551, İngiltere'de 1554, Floransa'da 1552, Venedik'te 1585, Cezayir'de 1570'e doğru, Estonya'da 1579 yılında. İngiliz hükümetinin elçisi Thomas Gresham 1553 yılında Anvers'ten şunları bildiriyordu: "Burada altın konusunda hiçbir etkinlik görülmüyor, Anvers piyasasında bugüne kadar asla yaşanmamış son derece ilginç bir durum: Yalnızca İspanya'nın real'leri bol miktarda bulunuyor." 1540 - 1550 yıllarının sonuna doğru II. Felipe'nin yolculuğu nedeniyle, 8'lik real'lerin bolluğu Fransa'ya taşınmıştı ve 1661 yılında da Cadiz'den St. Malo'ya 3,3 milyon tutarında 8'lik real yükünün geldiği kaydediliyordu (Attman, *American Bullion in the European World Trade*, s. 36 - 37). 8'lik real'ler 17. yüzyılda Riga, Pernau, Reval, Narva ve Nyen'de de beliriyordu. Aynı yüzyılda Ruslar düzenli olarak 8'lik real'ler ile yapılan ödemeleri kabul ediyorlardı. Real'ler Prusya'ya 1590 yılına doğru ulaştı ve 25 Haziran 1794 tarihli bir izin belgesine göre de, o tarihte geçer akçe olarak yürürlükteydiler. 1970 yılında Moskova'da 3.398 real içeren küçük bir hazine bulundu.

Avrupa'nın kuzeyinde başka gümüş maksi sikkeler de real'lerin oynadığı rolden aşağı kalmadılar: Bunlar Hollanda'da ilk kez 1575 yılında basılan *rix - dollar*'lar ile *leeuwendaalder*'lerdi. Ne var ki Avrupa'nın güneyinde real'lerin egemenliği tartışmasızdı. Tuhaf bir şekilde, 8'lik real'ler piyasaya aktıkça, bu sikke daha da değerli ve aranır hale geliyordu. Avrupa ürünlerine hiçbir ilginin olmadığı Avrupa dışı pazarlardan mal satın almak için Avrupalılar gümüşten yararlanıyorlardı. Elinde 8'lik real bulunduran kişi dünyanın her yerinde yararlanabileceği bir alım gücüne sahipti. Oysa, real'den yoksun kişi kendiliğinden piyasa dışına itiliyordu. Aynı durum o yüzyıllarda üstün gelen, egemen olan diğer gümüş maksi sikkeler ya da daha önce

sözü edilen *rix - dollar*'lar ve Hollanda *leeuwendaalder*'leri için de geçerliydi. Tüm bu sikkeler ve özel olarak da real'ler, Avrupalı uluslara Doğu ile ticaretlerini kayda değer şekilde geliştirme olanağını, fırsatını sağladı. Bu husta, Venedik'te 23 Ocak 1610 tarihinde gerçekleşen bir oturumun metni anlamlıdır. Burada Senato aşağıdaki konulara değiniyordu:

> Bu kurul, bu piyasanın Doğu'daki ticaretini yıpratan, bozan çok sayıdaki ve önemli nedenleri çok iyi biliyor. Ama, başlıca neden, tüccarlarımızı öbür uluslarınkinden ayıran büyük ve önemli engeldir. Diğer ülkeler sermayelerini, tüm Doğuluların bildiği ve kabul ettiği İspanyol real'i olarak götürüyorlar. Bu paralarla pazarlık edip anlaşmaya varıyorlar, büyük kolaylık ve çabuklukla malları kaldırıyorlar. Ayrıca bizimkilerden de yüzde 12 ve hatta daha fazla kâr sağlıyorlar. Venedikli tüccarlar onlarla rekabet edemedikleri için, sermayeleri ellerinde, öyle kalıyorlar. Bu durum da, tüccarlarımızın mal ile birlikte parayı da götürmeleri gerektiğini açıkça gösterir.[1]

Cenova'da 1589 yılında "hangi ölçüde olursa olsun yabancı paranın" dolaşımı yasaklandı, ama "iyi ve doğru ağırlıklı real'ler"[2] bunun dışında tutuldu.

İspanya'dan gümüş ihraç etmek için Taht'ın özel iznini elde etmek gerekiyordu. Cenovalılar özellikle ayrıcalıklıydılar, çünkü ihraç izin belgelerini diğer herhangi bir başkasından çok daha kolayca ve daha sık elde ediyorlardı. Onların bu ayrıcalıklı durumu İspanyol hükümdarların özellikle iyi niyetinden kaynaklanmıyordu, onlar da, ta II. Felipe'den başlayarak, Cenovalılardan ölesiye nefret ediyorlardı, çünkü Cenovalı tefeciler tarafından tuzağa düşürüldüklerini hissediyorlardı. Ne var ki Cenovalıların mali gücü İspanyol krallarına istediklerini yaptırabilme imkanını veriyordu. İhraç izin belgesini büyük kolaylıkla sağladıklarını gören Cenovalılar da, Güney Avrupa'nın büyük bölümünde İspanyol gümüşünün dağıtıcısı oldular. 1573 yılına ait Floransa'da düzenlenmiş bir rapor, "İtalya'ya ulaşan paranın (real'lerin) neredeyse tümünün ya da büyük bölümünün Cenova'ya geldiğini" bildiriyordu. 16. yüzyılın sonundan itibaren gümüş kaçakçılığı daha sık ve yaygın hale geldi. Bu durum ihracat izin belgelerinin önemini büyük ölçüde azalttı, ama İspanyol gümüşünün dağıtıcıları olan Cenovalıların gücüne zarar vermedi.

İspanyol - Amerikan gümüşü "hamur" şeklinde, yani peksimete benzer külçeler ya da sikke, özellikle de 8'lik real'ler halinde hareket ediyordu. Hamurlara oranla, real'lerin üstünlüğü yolculuk sırasında gümrük

1 Venedik Devlet Arşivi, senato, Sikke, kayıt 3, 1608 - 26, c. 30 r.

vergisi ödememelerinden kaynaklanıyordu. 1600 yılına ait bir Floransa anısı şunu açıkça ifade eder: "Her yerde real hamurdan daha fazla piyasaya sürülüyor ve bununla birlikte meydana gelen ilave için biraz daha fazla yüzde ödeniyor; çünkü hamurlar piyasaya sürülemiyor, bu nedenle de ulaştıkları her yerde gümrük vergisi ödenmesi gerekiyor. Ama, madeni para ve başka nedenlerle eritilmesi gerekenler için hamurlar alaşım açısından real'lerden yüzde birden biraz daha elverişlidirler."

Genel olarak real'ler İspanya'dan, 20.000 real tutarında sikkeler içeren kasalarda çıkarılıyordu.

İspanya'dan ihraç edilen 8'lik real'ler değişik Avrupa ülkelerinde uzun süre kalamıyorlardı. Kuvvetli güçler onları mıknatıs gibi Doğu'ya doğru çekiyordu: J. Ph. Kilbenger 17. yüzyılın ortasında, 8'lik real'lerle Reichsthaler'lerin, Doğu'ya doğru ilerledikçe yavaş yavaş değerlerinin arttığını yazıyordu. İlk aşamayı Türk (Osmanlı) İmparatorluğu oluşturuyordu. Burada gümüş ile mangır sürümü *aschte*'ler, *aspri*'ler, *rupi*'ler ve *isolotti*'ler tarafından temsil ediliyordu.

Real'ler Balkanlar'da 1530 yılına doğru belirdi. Yaklaşık elli yıl sonra da onları kütle halinde İstanbul'da ve Osmanlı (Türk) İmparatorluğu'nun değişik ticaret merkezlerinde buluyoruz. Genellikle kötü basılmış ve görünümü çirkin sikkeler olmalarına karşın, madeni paradan pek anlamayan Türkler, onları hoşnutlukla kabul ediyorlardı. 1585 - 1586 yılının ağır devalüasyonundan sonra ve tüm 17. yüzyıl boyunca, Türk parası (madeni) gittikçe daha seyrek bulunur hale geldi ve yabancı sikkeler de, özellikle 8'lik İspanyol real'leri onun yerini aldı, öyle ki eyaletlerdeki devlet görevlileri hesaplarını real üzerinden yapmaya başladılar. Vincenzo Tonarini'nin 1780 yılında yayımlanan *Ragguagli dei cambi* (Kambiyo Değerlerinin Eşitliği) adlı yapıtında yazdığına göre "her türlü yabancı sikke Türkiye'de geçerli ve darphaneler Yahudilerin elinde bulunduğu için de her zaman yokluğu çekilen ulusal madeni paraya tercih ediliyor. Almanya'nın taller'leri de oldukça revaçta ama, Sevilla, Meksika ya da Potosi'de basılmış tüm İspanya sikkeleri hepsinden çok yeğleniyor."

Profesör Sahillioğlu'nun yazdığı gibi, tüm 17. yüzyılda ve 18. yüzyılın da bir bölümünde Osmanlı İmparatorluğu, Doğu'ya doğru hareket eden sikkeler ve İspanyol - Amerikan gümüşü için geçiş yolu görevi yaptı. Durum şu ki, Osmanlı İmparatorluğu'na ne kadar real giriyorsa o kadarı da dışarı çıkıyordu, özellikle de Osmanlı İmparatorluğu'nun son derece olumsuz bir ticari bilançoyu sürdürdüğü iki ülke olan İran ile Hindistan'a doğru (Pamuk, *Money in the Ottoman Empire*, s. 959 - 965).

Real'ler İran'a Rusya'dan da aktı. Ruslar, İran'dan bilhassa ipek, saten,

damaskolar, tafta, pamuk ve pamuklu dokumalar, maroken deri, buhur, çivit ve diğer renklendiriciler satın alıyordu. Bu mallara karşılık Rusya da kürk, rus derisi ve moskof camı ihraç ediyordu. Ne var ki Rusların dışsatım tutarı dışalımlarının hatırı sayılır derecede altında kaldığı için aradaki fark gümüş, özellikle de aralarında her zaman olduğu gibi real'lerin de yer aldığı para olarak basılmış gümüş ihracatıyla ödeniyordu. 1637 - 1638 yıllarında İran'ı ziyaret etmiş olan Adam Olearius, Avrupalıların acem mallarını, İspanyol real'lerinin Reichsthaler'lere tercih edildiği İsfahan'dan ve öbür merkezlerden satın aldıklarını belirtiyordu. Ama, 8'lik real'lerin Doğu'ya doğru ilerleyişi İran'da durmadı.

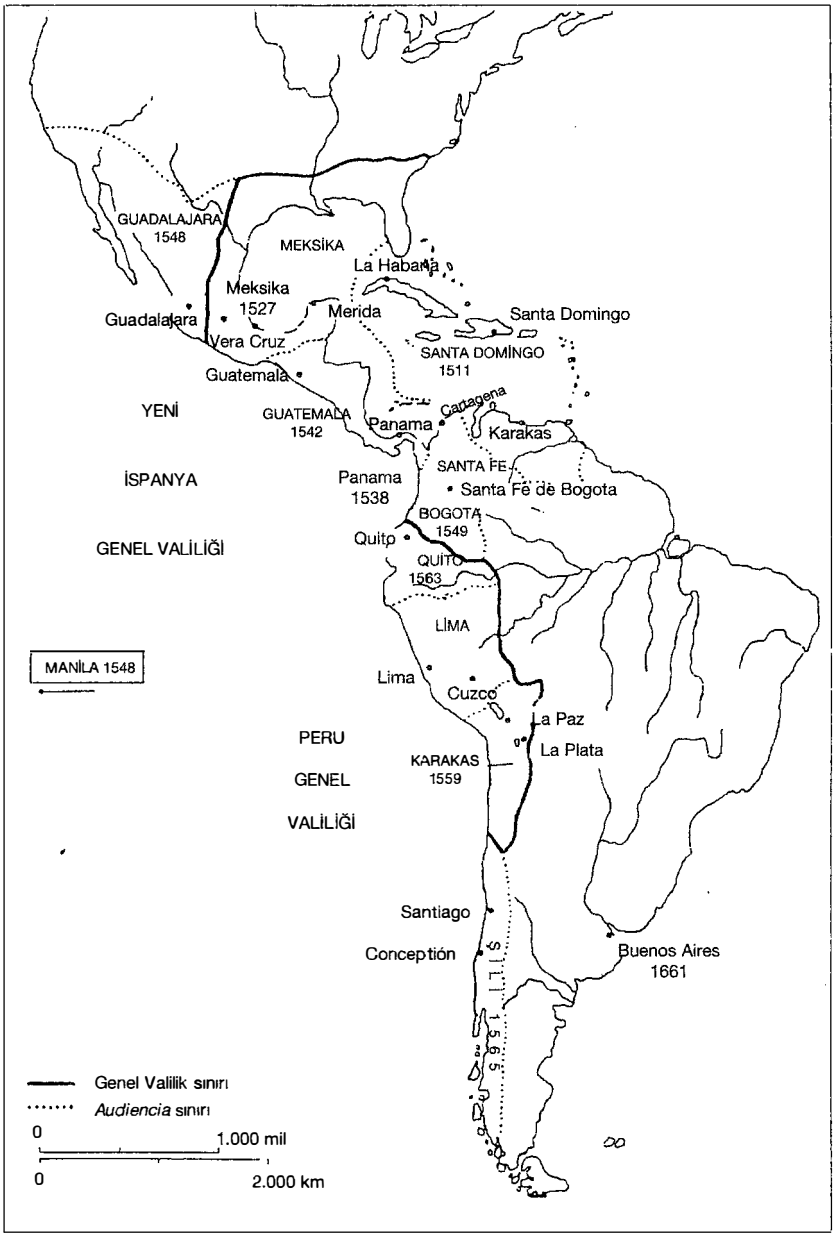
17. yüzyılın ilk yirmi-otuz yılında 8'lik real'lerin dalgası Hindistan ile Çin'i de istila etmeyi başarmıştı. Real'lerin Doğu'ya doğru ilerleyiş öyküsünün bu son bölümünün hareket noktası, Avrupalılardan kaynaklanıyordu. Oysa, Doğu mallarına karşı gözü aç olan Avrupalıların buna karşılık olarak sunacak bir şeyleri yoktu, çünkü ne Hindistan ne de Çin Avrupa ürünlerine ilgi duyuyordu. Durumu düzeltmek için sayısız girişimde bulunuldu. İngiltere'de hükümet Hindistan'a giden her gemi yükünün en az onda birinin "kraliyet malları, ürünleri ya da imalatından" oluşmasını emrediyordu. İngiliz Doğu Hindistan Şirketi, sert kuzey soğuğunun "İngiliz yün imalatına kayda değer bir satış" sağlayabileceği umuduyla, Kuzey Çin'in diğer kentlerinin ve "Nankin'in ticaretinde yer alabilmek için" elinden gelen her şeyi yaptı. Bununla birlikte, bu ve benzeri girişimler sefil şekilde sonuçlandı. Avrupalı tüccarlar tablolar ve *objets d'art* (sanat eserleri) ihraç etme olasılığını incelediler, ne var ki Doğu sanatı güçlü şekilde dinsel konulara bağlıydı ve Richard Cocke'un Japonya'dan yazdığı gibi, Asya halkları İncil ile ilgili sahnelere hiçbir ilgi duymuyorlardı. "Bu insanlar, bir at, bir gemi ya da bir kuş resmi bulunan bir kâğıda bizim değerli yağlıboya resimlerimizden daha çok değer veriyorlar. Hiç kimse çıkıp da Aziz Paolo'nun din değiştirmesini betimleyen güzel bir tabloya altı metelik vermez." Geleneksel tablolar satma girişiminin başarısızlığa uğramasından sonra, Hollandalı Hindistan Şirketi, "bir çıplaklar topluluğu ya da pek uygun düşmeyen başka resimler gibi insancıl çizgiler yansıtan" estamplar satmayı denedi, ama bu hayal yüklü çabaları da kayda değer sonuçlar almaya yetmedi. Eğer Avrupalılar Hindistan ve Çin ile ticaret yapmak istiyorlarsa, bu iki ülkeye de gümüş ve özellikle de 8'lik real'ler sunmaktan başka seçenekleri yoktu. Avrupa'nın ticari bilançosunun başarısızlığı Asya'nınkine oranla elle tutulur gözle görülür durumdaydı. Van Linschoten'in Hindistan'a doğru yola çıkan yelkenli gemiler konusunda yazdığı gibi, bu gemiler "yalnız-

cà birkaç fıçı şarap ve zeytinyağı ile küçük ölçekte maldan oluşan hafif bir yük taşıyorlardı: Safra ve mürettebat için gerekli erzağın dışında başka bir şey taşımıyorlardı, çünkü Hindistan'a özellikle gönderilenler 8'lik real'lerdi". Yine 1701 yılında İngiliz Doğu Hindistan Şirketi'nin yöneticisi Londra'daki işyerlerine şunları yazıyordu: "O yörelere göndermek üzere zat-ı şahanelerine ne önereceğimizi bilemiyoruz, çünkü o bölgelerin yerli halkı gümüş ile kurşundan başka bir şeye değer vermiyor."

Doğu ile yapılan ticaret gibi Doğu'ya gümüş dışsatımı da iki şirketin kurulmasıyla genel olarak kolaylaştırılmış ve büyük ölçüde yaygınlaştırılmıştı; kuruluşuna 1600 yılında Kraliçe Elizabeth tarafından "The Governor and Merchants of London Trading into the East Indies" adıyla izin verilen İngiliz Doğu Hindistan Şirketi ve 1602 yılında "Vereenigde Oest - Indische Companie" adı ile doğan Hollanda Şirketi. Bu iki şirket o dönem ekonomisinin devleri oldular, başka hiçbir şirketin daha önce ilgilenmediği zenginlikleri taşınır mala dönüştürdüler, yeni iş yöntemlerini benimsetip yaygınlaştırdılar. Son olarak (fakat en önemsiz olarak değil), iki şirket, hükümetlerin her birinden önemli ayrıcalıklar elde ettiler, bunların arasında Doğu Hindistan ile ticaret tekeli ve ülkelerin herbirinden diledikleri kadar gümüşü ihraç etme izni de yer alıyordu. 1659 ile 1700 yılları arasında İngiliz şirketinin 3.745.898 sterlin'den az olmayan bir değerde 8'lik real ihraç ederken, Hollanda Şirketi'nin de 1602 ve 1795 seneleri içinde, büyük bölümü 8'lik real olmak üzere, 5.700 kental gümüş dışsatımı gerçekleştirdiği hesaplanmaktadır. Bu sırada, Uzakdoğu ülkeleriyle Avrupa arasındaki iş ilişkilerinin yakınlaşması ve yoğunlaşması nedeniyle, Avrupa daha önce bilmediği Doğu ürünlerini tanıdı. Geleneksel örnek olan çay İngiltere'ye ilk kez 1664 yılında yalnızca 2 libre ve 4 ons ağırlığındaki bir pakette getirilmiştir. Ayrıca 1720 senesinde de şirketin başlıca dışalım malı olarak ipek kesin olarak çayın yerini almayı başardı. Bunun sonucunda İngiltere ile Çin ticaret dengesindeki açık, Çin lehine büyümeyi sürdürdü.

Moğol İmparatorluğu ile Çin'in, Avrupa ile olan ticari ve para ilişkileri konusunda pek çok ortak noktaları vardı. Ama, aynı zamanda önemli farklılıklar da yer alıyordu. Moğol imparatorları paranın egemenliği konusunda son derece duyarlıydılar ve yabancı sikkelerin kendi devletleri içinde serbestçe dolaşmasına asla izin vermediler. Demek ki Hindistan'a akan 8'lik tüm real'ler hemen eritildi ve rupi'ye çevrildi. Oysa Çin'de... ama, Çin'den gerektiği şekilde söz edebilmek için yeni bir bölüm açmak gerekiyor.

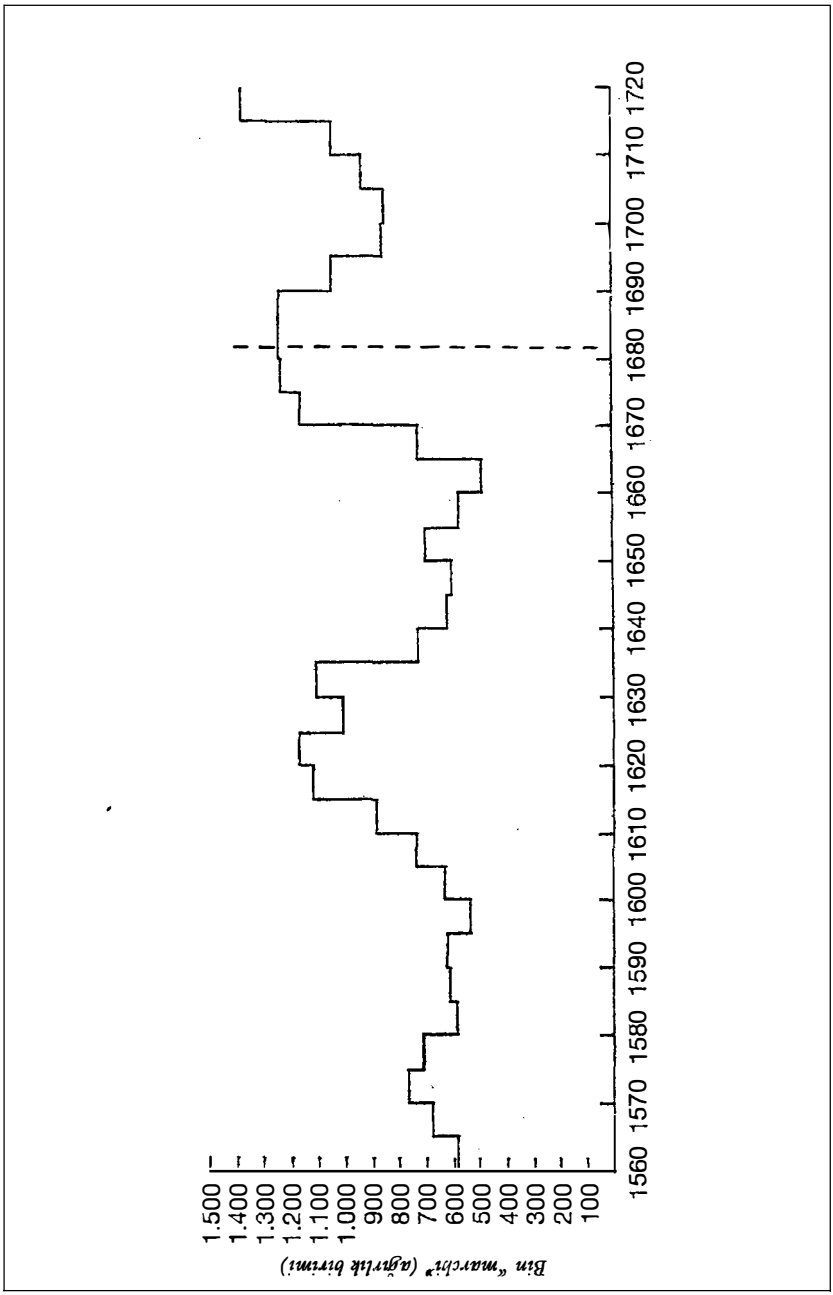
ŞEKİLLER

Harita 1. 16. ve 17. yüzyıllardaki genel valilikler ve *audiencia*'lar.

Harita 2. Gümüş taşıyan İspanyol gemilerinin izlediği rotalar
Kaynak: Elliot, ***Spain and its World.***

Şekil 1. Zacatecas bölgesinde ortaya çıkarılan gümüşün yıllara göre üretimi.

Resim 1. Aztek İmparatorluğu'nun başkenti Tenochtitlan, 16. yüzyıla ait bir estamptan.

Resim 2 . a) Venedik *Tron* lirası b) Galeazzo Maria Sforza'nın Milano *testone*si.

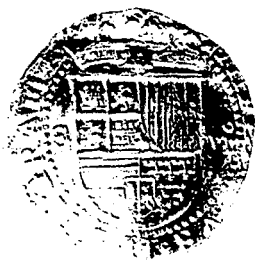
Resim 3. 8'lik reallere ait bazı sikke örnekleri. a'da görülen örneğe, basımının güzelliği nedeniyle olağanüstü derecede ender rastlanır ve bu örnek koruma altındadır. Bu sikke, Segovia'da, neredeyse kesin olarak, değirmen kullanımıyla makinede basılmıştır. Peru'da basılmış b'deki sikke basımın belirginliği nedeniyle bir ayrıklık oluşturur. Ciudad de Mexico'da basılmış c ve d'deki sikkelerle Peru'da basılmış e'deki sikkede görüldüğü üzere, 8'lik real'lerin çoğunluğu kesinlikle çok kötü bir şekilde basılmıştır.

c)

d)

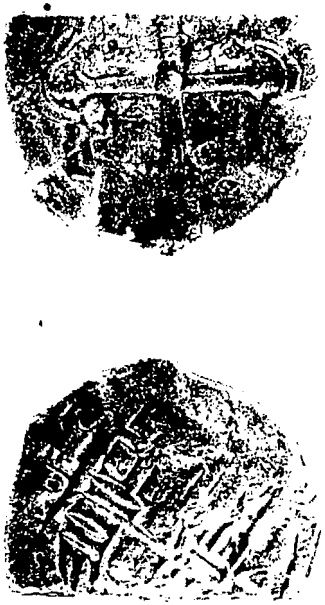
e)

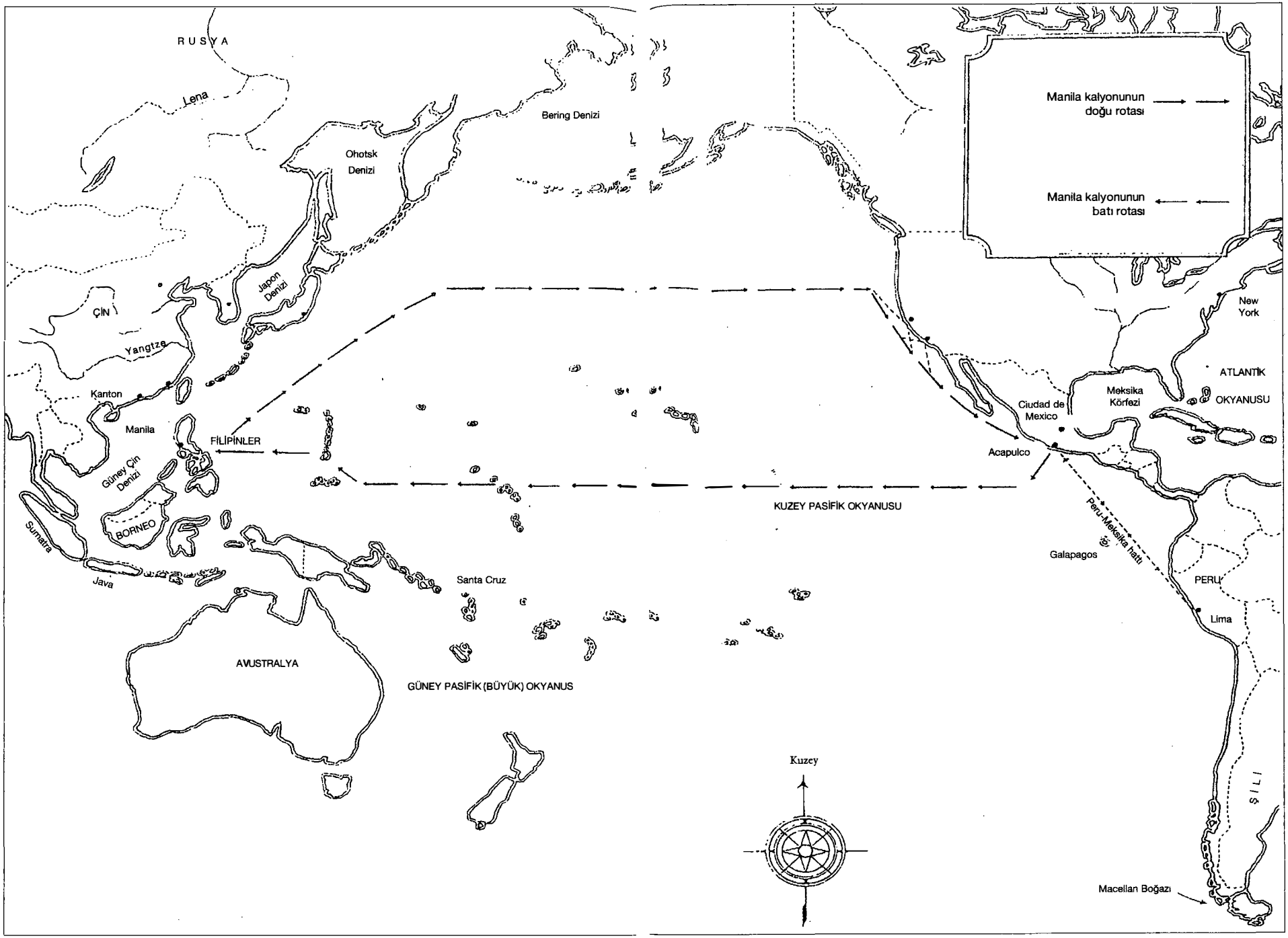

Resim 4. 1600 yılında Sevilla'da basılmış *8'lik real.*

Resim 5. Kesilmiş *8'lik real.*

Harita 3. Acapulco - Manila gidiş ve dönüş rotası. Kaynak: Lytle Schurr, *The Manila Galleon.*

GRIDA DE I PEZZI DA OTTO REALI
DEL MESSICO, E PERV PROHIBITI.

Nuigilando il M. Illust. Magistrato delle Monete de illa Serenissima Republica di Genoua nell'osseruanza delli ordini, & hauendo trouato nelli pezzi da otto reali delle stampe del Messico, e Perù, notabile mancamento nella bontà, e liga, in modo, che molti di essi sono assai inferiori da que lli douerianoessere con molta variationedi liga frà di loro; e conoscendo essere dimolto pregiudicio al publico, e priuato, il lasciar introdurre, e spendere dette monete. Participatoil negotio ne i Serenissimi Collegi, hanno ordinato, che si faccia la presente publica Grida, con le prohibitioni, pene, & altro, che si dirà in appresso.

Che resti no banditi, e prohibiti, come in vigor di questa si bandisce, e prohibisce il tener si, e contrattarsi in qualsi uoglia modo di dette due sorti di pezzi da otto, da quattro, e da due reali, delle stampe del Messico, e Perù. Commandando ad ogni persona di che stato, grado, e conditione si sia, compresi anche i Tesorieri, e Cassieri publici, che non ardiscano da qui inanti ritenere, trattare, maneggiare, ò cõtrattare, pagare, riceuere, ò dis ponere in qualsiuoglia maniera, ne sottoalcun prestito, perse, ne per interposta persona, di dette due sorti di reali, sotto pena, rispetto alle contrauentioni, che cederanno la somma di pezzi cẽto, della confiscatione in tutto, ò in parte dei pezzi in quali hauessero cõtrauenuto, e di lire 100. fin in lire 1500. per ogni cõtrauentione, il tutto in arbitrio di detto M. Illustre Magistrato. E per le contrauentioni minori di pezzi cento, però maggiori di pezzi venticinque sottopena della confiscatione in tutto, ò in parte, e di lire 25. in lire 100. in arbitrio come sopra. E per le somme minori di pezzi venticinque pena pecuniaria arbitraria à detto M. Illustre Magistrato.

E perche già sono introdotti di detti pezzi di reali delle dette stampe del Messico, e Perù, per la Città, e Dominio, si concede termine di giorni venti prossimi da seguire dalla publicatione di questa, à portarli in Zecca, doue le sarà data la giusta valuta, ò à mandarli fuori del Dominio, ò farli tagliare in modo, che più non si possino spendere.

Ma perche possono esser mandati tal volta di fuori del Dominio, di dette due qualità di pezzi senza saputa di chi li riceue nella presente Città: si ordina, che ogn'vno a quale in l'auenire occorresse riceuere reali delle sudette due stampe, nõ possa di essi disponere, ma subito dopò riceuuti, & almeno frà il termine di 8. giorni dopò la ricevuta di essi debba manifestarli in Camera del Magistrato delle monete, e se saranno riceuuti di detti reali in altri luoghi del Dominio, si debba ostetuare l'istesso, e denontiarli a Giusdicenti nelli atti de loro Attuarij frà l'istesso termine restperuiamente, da quali luoghi venendo alla Città, debbano portar copia di dette denontie, & in ogn'vno de i casi sudetti giontiin Genoua detti reali debbano frà detto termine portarli in Zecca per osseruar l'ordine di detto Magistrato, da qual Magistrato se cosi vorrano detti denontianti, quando non vogliano mandarli fuori) le sarà prontamente fatto pagare il giusto valore di detti pezzi, ò prouisto in la maniera, che detto Magistrato parrà meglio per indennità di detti Mercanti, e delliordini.

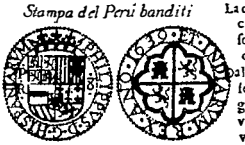
Et acciochè ogni persona con più facilità, che sia possibile, possa riconoscere le stampe delli pezzi del Perù, e Messico, che si bandiscono. Con la maggior diligenza che si è potuto, si son fatti stampare l'improntiintieri delle stampe di detti pezzi. E perche si possa riconoscere la differenza, che è fra quelli, e li pezzi di stampe buone, che si permettono, si è fatto ancora stampare l'impronto di altri pezzi buoni delle stampe, che più ordinariamente vengono di Spagna, con notta della differenza più notabile. Auertendosi che tutti li pezzi delle qualità, e stampe notate, sono tutti di quelli mal stampati, e che communemente si chiamano di stampa vecchia.

Perciò si esorta ogni persona, tutti li Arteggiani, e Bottegari a prender copia di detta grida, che li sarà venduta per prezzo ragioneuole, e tenirla nelle loro Botteghe, acciò che possino hauere più facilità in riconoscere detti pezzi prohibiti, perche non facendolo non sarà dal Magistrato admesso scusa alcuna di non hauerli conosciuti.

Auertendo ogn'vno per parte di detto M. Illustre Magistrato, che si procederà rigorosamente alle pene non solo contro quelli, che si troueranno in fatto transgressori, mà ancora contro que lli da' quali detti transgressori li hauerannno riceuuti, e ciò sopra quelle proue, ò verisimilitudini, & inditij, che al Magistrato parranno bastanti, conforme all'autorità, che le compete. Ordinando, che sia publicato la presente publica Grida ne i luoghi soliti, acciò per uenga à notitia di tutti, e sappi ogn'vno come contenersi, e non contrauenire alli ordini sudetti, che da detto M. Illustre Magistrato saranno fatti inuiolabilmente osseruare. Dat. in Zecca li 14. di Febraro 1642.

Nota delle differenze frà li pezzi buoni, e li prohibiti.

Stampa del Perù banditi

Stampa del Messico banditi

La differenza delli pezzi del Perù nella parte della Croce, si conosce alla forma delli due Castelli, che vi sono, essendo mal fatti, & in differente forma di quelli di tutte le altre stampe buone.

Dall'altra parte dell'arma si riconosce in questo la differenza, che in tutti li altri pezzi di stampe di Spagna, in mezzo all'arma vi sono due scudetti piccioli, vno di sopra con l'arma del Regno di Portogallo, & vno di sotto con vn'arma partita, in qualevi è vn Leone, & vn'Aquila ma in detti pezzi del Perù, & in quelli del Messico non vi è solo il scudetto di sotto, e vi manca quello di sopra dell'arma di Portogallo.

I pezzi del Messico facilmente si riconoscono da tutti li altri, non solo per non hauere dalla parte dell'armail scudetto dell'arma di Portogallo, ma per la differenza nell'altra parte della Croce, essendo le quattro punte di detta Croce, terminate con vna palla, che forma in detta Croce, quasi vn Giglio, nel modo che si vede nell'impronto, o poco da esso dissimile; Et in tutte le altre stampe la Croce è fatta di vna linea diritta, & vguale, che finisce nell'ornamento che vi è intorno.

Stampa di Spagna buoni

Stampa di Spagna buoni

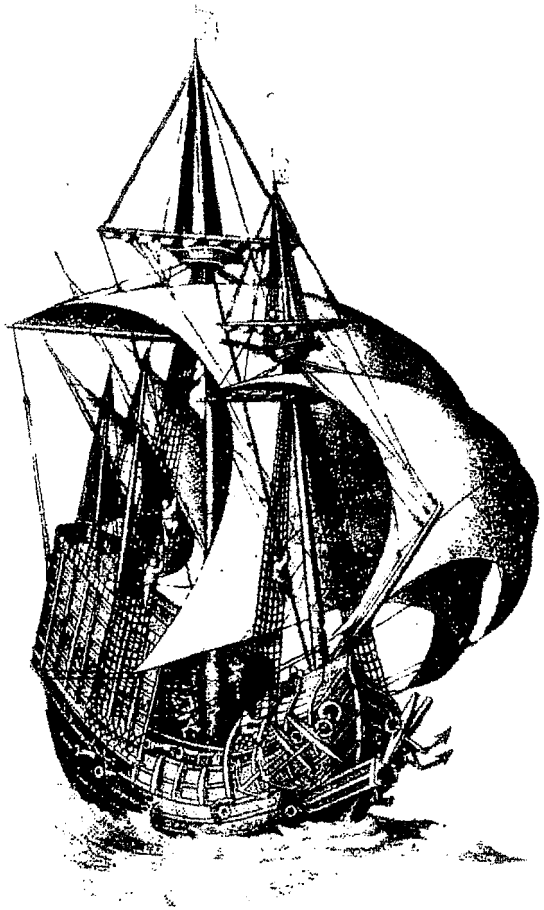

Negli Atti del Nob. Gio: Tomaso Basso Notaro, e Cancelliere.

IN GENOVA, Per Pier Giouanni Calenzani, vicino à S. Donato. M.D.C.XLII.

Resim 6. İspanya, Meksika ve Peru'da basılmış 8 real'lik sikkeleri yasaklayan 14 Şubat 1642 tarihli Cenova buyrultusu.

Kaynakça: Cenova Devlet Arşivi, Maliye, antik bölüm, *Monetarum diversarum dosya 62.*

Resim 7. Breugel'in bir gravüründeki İspanyol kalyonu (1663).

DOKUZUNCU BÖLÜM

Çinliler hiçbir zaman altın ya da gümüş sikke basmadılar. Avrupa devletlerinden farklı olarak, kurulduğu dönemden itibaren Çin İmparatorluğu'nun parası yalnızca bronz sikkeden oluşuyordu. Altın ve gümüş sikke söz konusu değildi. Bronz sikkeler, yerel küçük işlemler ve yevmiye ödemeleriyle bağlantılı tediyeler için elverişliydi, ne var ki belirli bir önem taşıyan muameleler, toptan satın almalar ve uluslararası karşılıklı ticari ilişkiler için uygun değildi. Bu farklı nitelikteki işlemlerle ilgili ödemelerde, zorunlu olarak gümüşe başvuruluyordu. Aynı şekilde, vergilerin ödenmesinde de gümüş talep ediliyordu; oysa Çin'de, daha önce de belirtildiği gibi, değerli madenden basılmış sikke bulunmuyordu, bununla birlikte gümüş, külçe ya da sikke parçaları halinde, bol miktarda sürümdeydi. Gümüş ile bir ödeme yapmak söz konusu olduğunda, Çinliler bir külçeyi ya da sekizlik real gibi bir sikkeyi makasla, uygun ağırlıktaki parçalar halinde, yani istenilen değeri temsil eden ölçülerde kesiyorlardı. Başka bir deyişle gümüş, madeni para gibi değil, ama mal gibi, böylece de ağırlık olarak işlem görüyordu. Tuhaflık şuradan kaynaklanıyordu: Sekizlik real Çinlilerin tercih ettiği sikkeydi ve öyle kalmayı da sürdürüyordu, öyle ki bir belge Çinlilerin real'lere "enamorados" (âşık) olduklarını anlatabiliyordu ve şurası da gerçek ki Avrupalıların ödemeleri 8'lik real'lerle yapmaları için ısrar ediyorlardı. Ne var ki o kadar arzulanan real'ler elde edilince de onları sikke gibi piyasaya sürmüyorlardı, çünkü daha önce de belirtildiği üzere, Çin'de değerli madenden yapılmış parayı piyasaya sürme geleneği yoktu. Çinlilerin toplamayı, elde etmeyi başardıkları çok büyük miktarlardaki real'lerle yaptıkları şey, külçeler oluşturmak için onları eritmek ya da ödemeleri gereken miktara uygun büyüklükte parçalar halinde makasla kesmekti. Şekil 8'de alış değerini düşürmek için kesilmiş bir real görülmektedir.

Real'ler Çin'e her şeyden önce doğrudan doğruya Acapulco'dan, onları Filipinler'e taşıyan ve oradan Çin'e yönelen bir kalyonla geliyordu (bkz. harita 3). Bu geliş - gidiş hattının önemi hakkında şöyle bir fikir edinmek için, 1602 yılında Meksikalı yetkililerin, Acapulco'dan Manila'ya

gerçekleştirilen gümüş gönderiminin yılda yaklaşık beş milyon tutarındaki 8'lik real'e (aşağı yukarı 143 ton) ulaştığını Madrid'e bildirdiklerini söylemek yeterli olacaktır.

Çin'e ulaşmak için ikinci bir yol da Vera Cruz ya da Panama'dan başlıyarak, Sevilla'ya geliyordu. Gümüş buradan da yasa dışı yollarla Portekiz'e taşınıyordu. Gümüşün yüklendiği Portekiz gemileri, Ümit Burnu'nu geçerek, Goa'ya varıyorlardı. Real'ler buradan da Macao'ya, yani Çin'e ulaştırılıyordu. 16. ve 17. yüzyıllarda Portekiz gemilerinin Macao'ya yılda 6 - 30 ton arasında değişen miktarlarda gümüş taşımış olduğu tahmin edilmektedir.

Çin'e gidecek gümüşün izlediği başka bir yol da Sevilla'dan başlıyordu. Maden buradan da yasal ya da yasa dışı yollardan Londra, Amsterdam ve Cenova'ya taşınıyordu. Amsterdam ve Londra'dan deniz yoluyla veya Türkiye, İran ve Hindistan üzerinden kara yoluyla Güneydoğu asya'ya ulaşıyordu. Halep, Surat ile Mokha, Hindistan'a ve Çin'e gönderilen real'lerin geçiş merkezleriydi. Benzer etkinliği incelerken, Portekizli tüccar Gomes Solis 1621 yılında Londra'da yayımlanan *Arbitrio sobre la plata* (Gümüş Hakkında Söylev) adlı yapıtında şunları yazabiliyordu: "Gümüş, uzak ülkelere yaptığı gezilerde tüm dünyayı dolaşıyor, sonunda da sanki doğal ortamındaymış gibi, gidip Çin'de kalıyor." Ve Amiral don Honomo de Banuelos y Carrillo da şunu belirtiyordu: "Çin imparatoru, Peru'dan bu ülkeye ithal edilen gümüş külçeleriyle kendine tamamı gümüşten bir saray inşa ettirebilirdi."

Acapulco ile Filipinler arasındaki alışverişler bir yana bırakılacak olursa, 16. ve 17. yüzyılların uluslararası ticareti genel olarak şöyle tanımlanabilir: Sikke ya da külçe halindeki bir gümüş kütlesi Meksika ve Peru'dan İspanya'ya doğru hareket ediyor, buradan da Avrupa'nın tüm ülkelerine yayılıyordu. Bu gümüşün büyük bölümü de Hindistan ile Çin'e ulaşmak üzere Avrupa'dan Doğu'ya doğru hareket ediyordu. Bunun aksi yönünde de bir Asya ürünleri kütlesi Avrupa'ya geçiyor ve Avrupa ürünlerinin bir kütlesi de Amerika'ya ulaştırılıyordu. Büyük oranda 8'lik real'in temsil ettiği İspanyol - Amerikan gümüşü bu sistemin işlemesi için gerekli parayı sağladı. Bu mali olanağın hacmi, aslında uygun bir paraya çevrilebilir değer yokluğu nedeniyle, ortaçağda düşünülemeyecek ve kabul edilemeyecek bir boyuta ulaşmıştı.

ONUNCU BÖLÜM

The Golden Age of Spain adlı kitabında Profesör Dominguez Ortiz şunları da yazıyordu:

> Gerçek anlamda bir (İspanyol) ekonomi imparatorluğu olmadı ve teknoloji ile ulaşımın durumu nedeniyle de başka türlü olamazdı. Oysa, krallığa Amerika'dan gelen bol miktardaki gümüş ile altına ve tüm dünyada beğenilen, tercih edilen sikkelerin basımının mükemmel niteliğine dayanan bir tür kastilyalı para imparatorluğu var olmuştu. Bu parasal imparatorluk siyasal imparatorluktan daha geniş ve daha uzun süreli oldu. İspanyol altını (doblon) ve sekizlik gümüş sikkeler (duro, peso ya da piastre diye adlandırılıyorlardı) dünyanın dört bir yanında kabul ediliyordu ve bugünün doları ve dünün sterlin lirası gibi bunlara her yerde büyük değer veriliyordu. Doğu Akdeniz'in her köşesinde Avusturya ve Türk sikkelerinin yanı sıra İspanyol parası da sürümdeydi. Donanmaların Sevilla'ya varışındaki gecikmeler bu ırak bölgelerde de etkili oluyor ve Kastilya'daki bir karışıklık binlerce mil uzakta da hissediliyordu. Asya, Batı'nın değerli madenlerini emen sünger olmayı sürdürüyordu; oysa şimdi maceralı uzun yolculuğu İspanya kralının "Gümüş Kralı" olarak kabul edildiği Çin'de tamamlamak üzere Türkiye'ye, İran'a ve Sumatra'ya yayılan artık Roma parası değil, Potosi gümüşüydü. Ve İspanyol - Amerikan gümüşü de bu şekilde, dünyada bir tür ekonomik birliğin kurulmasına yardımcı oldu (s. 302 - 303).

8'lik real'in aynı anda her yerde bulunuşu da yadsınamaz. Ama, kanıma göre para imparatorluğundan söz edebilmek için bu durum yeterli değildir. Olan şu ki binlerce ve binlerce ton real Avrupa'nın değişik yörelerine bir kez aktarılınca, İspanya bu para kütlesi üzerindeki her türlü denetimi elinden kaçırdı: Real'lerin dağıtımını ve geçerliliklerini yöneten İspanya değil, önceleri Cenova ile Portekiz ve sonra da Hollandalı ve İngiliz Hindistan şirketleri oldu.

Profesör Dominguez Ortiz'in "basımlarının mükemmel niteliği, İspanyol madeni paralarına dünyanın her yerinde değer verilmesini sağlıyordu" şeklindeki açıklaması da gerçeği yansıtmamaktadır. Gerçekten de burada henüz açıklanmayı bekleyen bir sırla karşı karşıyayız.

Uluslararası para sıfatını taşıyan, her yerde kabul gören ve her yerde

aranan sikkeler, ortaçağda Floransa "fiorino"su ile Venedik "ducato"su ve 19. yüzyılda da sterlin idi. Tüm bu sikkelerin niteliklerinden biri de gerçek, kalıcı istikrarlarıydı. Floransa "fiorinoés"u ile Venedik "ducato"su, 19. yüzyılın sterlini gibi, alaşım konusunda olduğu gibi ağırlık açısından da mükemmel şekilde istikrarlı bir kalıcılığa sahiptiler. Bu sikkeler yüzyıllar boyunca kararlılıklarında en ufak bir sapma göstermediler, bu nedenle de her yerde kabul edildiler ve her yerde arandılar. Bu sikkelerden herhangi biriyle kendisine ödeme yapılan kişi, altın olarak eline ne geçtiğini tam olarak biliyordu. Bunun aksine, 8'lik real'ler istikrarlı madeni para değildiler. Önceki kısımda (bkz. s. 60) 8'lik real'in kuramsal parametrelerinin şöyle olduğu görüldü: Ağırlık 27 - 27,5 gram, alaşım 11 "denari" ve 4 "grani" (binde 930,555), saflık, yaklaşık 25,5 gram saf gümüş. Ama, daha 1574 yılında, Floransa darphanesinde gerçekleştirilen ayar ölçümleri piyasadaki Sevilla real'lerinin alaşımının 11 denari ve 3 grani (binde 927,08) ve Toledo real'lerinin alaşımlarının da 11 denari ve 1 grani (binde 920,139) olduğunu saptıyordu.[1] Aynı senenin eylül ayında Floransa darphanesi, alaşımları fazla düşük olduğu için pek çok real stokunu Floransalı sarraflara iade ediyordu. 1587 Şubat'ında Floransa darphanesinin denetleyicileri "alaşımların (real'lerin) büyük oranda düşük olduğunu" açıklıyorlardı (Cipolla, *La Moneta a Firenze nel Cinquecento*, s. 88, No. 7 ve s. 107, No. 37). 14 Şubat 1642 tarihinde Cenova'da yayımlanan bir buyrultu açıkça şunu belirtiyordu: "Meksika ve Peru'da basılmış 8'lik sikkelerde kayda değer oranda nitelik ve alaşım eksikliği kaydedildiği üzere ve içlerinden pek çoğunun da olması gereken değerin altında bulunuşu nedeniyle bunların açıklanıp yasaklanması (... emredilir), bu sebeple de Meksika ve Peru darphanelerinin (real'lerinin) hangi nedenle olursa olsun, elde bulundurulmasının ve ticaretinin yapılmasının yasaklandığı, ilan edilir." Şekil 10'da yasaklanan real'ler ile onaylanan real'lerin resimlerinin yer aldığı buyrultunun sureti görülmektedir.

Birkaç yıl sonra ve tam olarak da 1648 yılının kasım ayında, yeni bir buyrultu "ağırlıklarının doğru olmamasının ötesinde, nitelik ve alaşım açısından da önemli eksiklikleri bulunduğu için" Peru real'lerini yasaklıyordu. Darphanede gerçekleştirilen bazı ayar ölçümlerinin bize ulaşan ra-

---

1 O dönemin İspanyol para sisteminde sikkelerin alaşımı aşağıdaki bağlantılara göre "denari" ve "grani" ile belirtiliyordu: 1 libbra = 12 ons = 288 denari. Saf maden 12 "denari" olarak hesaplanıyordu, böylece de 11 denari ve 4 grani'lik bir alaşım da bizim binde 930, 555'imize denk düşüyordu.

porları "eksikliğin" önemini değerlendirmemizi sağlamaktadır. Böylece 1643 yılında Cenova darphanesinde gerçekleştirilen ayar ölçümleri aşağıdaki sonuçları verdi:[2]

Sikke sayısı	Geldiği yer	Ortalama ağırlık (gram)	Alaşım (binde)	Saflık (gram)	Eksiklik %
5 ve 1/2	Peru	27,–	875	23,63	7,34
4 ve 3/4	Peru	26,86	909,72	24,43	4,20
3 ve 3/4	Meksika	26,98	916,67	24,73	3,02

İki yıl sonra, 1645 Nisan'ında başka bir Cenova buyrultusu İspanya'nın sekiz real'lik sikkesinin madeni para olarak sürümünü yasaklıyordu[3] ve üç yıl sonra da 1648 Kasım'ında diğer bir Cenova fermanı "doğru ağırlıkta olmamanın ötesinde kayda değer oranda nitelik ve alaşım eksikliği" bulunan Peru real'lerini yasaklıyordu.[4]

Yine 1648 senesinde Milano devletinin hükümeti bir buyrultuyla "Cenovalılar tarafından ülkeye sokulan ve Peru ile Sevilla'da basılmış, düşük nitelikli 'crosone'ların ya da 8'lik real'lerin ülkeye sokulmasını" yasaklıyordu. En büyük rezalet, yaklaşık olarak 1630 ve 1650 yılları arasında Potosi darphanesinde gerçekleşti. "Alcalde" don Francisco Nestares Rocha ile diğer darphane görevlilerinin suç ortaklığıyla, bu yirmi sene boyunca muazzam bir sahte 8'lik real kütlesi basıldı. Bu realler şu anlamda sahteydiler: Yasa uyarınca içermeleri gereken gümüşün çok küçük bir bölümünü (1/3 ?) ihtiva ediyorlardı. Sonunda yetkililer harekete geçince, çok şiddetli, sert önlemler alındı. "Alcalde" don Francisco Gomez ile birlikte darphanenin ayarcısı Felipe Ramirez de Aevellano idama mahkûm edildi. Ne var ki bu süre içinde Peru'nun sahte realleri dünyayı istila etmişti.

1645 yılında kusurlu real'lere Nantes, Rennes ve Bayonne'da da rastlandı ve 12 Aralık 1646 tarihinde de "la Cour des Monnaies", "belirli bir süreden beri ödemelerde, Peru'da basıldıkları ve özellikle kusurlu oldukları söylenen büyük miktarda İspanya real'i görüldüğünü" açıklıyordu.[5] 1651 yılında çok büyük ölçüde 8'lik real Königsberg'de toplattırılıp uzaklaştırıldı, çünkü söz konusu real'ler gerçekte olması gereken

2 Cenova Devlet Arşivi, Maliye, eski dönem, monetarum diversarum, dosya 39.
3 İbidem, kod. 78.
4 İbidem, kod. 120.
5 A. Dominguez Ortiz, Falsificacion de la moneda de la plata peruana en el siglo XVII, Homenaje a Don Ramon Carande, s. 147.

değerin altındaydı (Attman, *American Bullion in the European World Trade*, s. 89).

1630 - 1650 yıllarında Potosi darphanesinde sahte sikke basımıyla ilgili rezaletin, meblağının önemi açısından bir benzeri görülmedi, ama sahte real'lerin, özellikle de 8'lik real'lerin basımları İspanyol imparatorluğunun en kuşku duyulmayacak köşelerinde yinelenmeyi sürdürdü. Örneğin, Sevilla'nın çok değer verilen, güvenilir bir darphanesi vardı. Floransalı sarraf Giovan Battista della Torre, 1600 yılında Sevilla darphanesinin "tüm darphanelerin kraliçesi" olduğunu yazıyordu. Oysa 9 Temmuz 1664 tarihinde Cenova darphanesi madeni para konusundaki yetkililere, Sevilla'da basılmış ve Cenova'ya Cadiz'den gelmiş olan 8'lik real'lerin, yasa gereği içermeleri gereken gümüş miktarının çok altında gümüş ihtiva ettikleri için sahte olarak kabul edildiklerini ihbar ediyordu.[6]

8'lik real'ler alaşımdan ziyade ağırlık açısından çok büyük farklılıklar gösteriyorlardı, bu nedenle de madeni para değil, mal sayılıyorlardı. Kullanım şekli böyleydi. Yine 17. yüzyılda, Gian Domenico Peri *Il Negotiante* (Tüccar) adlı kitabında, Cenova'da "İspanya'nın sekiz real'lik sikkelerinin, nitelikleri ve ağırlıkları nedeniyle, basılmamış hamur halindeki gümüş gibi ağırlığına göre muamele gördüklerini ve alaşımlarına göre satıldıklarını" yazıyordu.

Genellikle gerçek değerleri açısından yetersiz olmanın ötesinde, 8'lik sikkeler, görüntüleri son derece çirkin, kötü basılmış ve kolayca eğrilip bükülen paralardı. Zaten değişik darphanelerde imal edilen 8'lik sikkelerin tümü de çirkin, kaba paralardı (resim 3 ve 4'te görülmektedir). Böylesine çirkin ve kötü basılmış, bu kadar kolayca bükülebilen ve bunun da ötesinde nitelik bakımından en güvenilmez sikkenin nasıl olup da yer küremin her yanında böylesine arandığı ve kabul edildiği bir sır olarak kalmaktadır. İleri sürebileceğim tek varsayım 8'lik real'lerin gücünün özellikle çok büyük miktarlarda bulunmarından kaynaklandığıdır.

Uluslararası ticaretin 16. ve 17. yüzyıllarda olağanüstü derecede gelişmesine imkân sağlayan olgu, bu sikkelerin miktarının fazlalığı ve dünyanın dört bir yanına dağılmış olmalarıydı. Uluslararası ticaretin ulaştığı düzeylerin sürdürülmesi o dönemlerde piyasaya sürülmüş real kütlesinin temsil ettiği paraya çevrilebilirliğin devam ettirilmesine bağlıydı. Eğer real'ler sürümden çekilseydi ve bunun sonucunda da temsil ettikleri mik-

---

6 Cenova Devlet Arşivi, eski Darphane, monetarum diversarum, dosya 43, 9 temmuz 1664.

tar azalmış olsaydı, uluslararası ticarette ürkütücü bir sendeleme ve düşüş kaydedebilirdi. Bu durum birbirini izleyen ve açık şekilde birbirinin aksi olan buyrultuların varlığını açıklığa kavuşturur. Bu buyrultularla önce, en kötü İspanyol sikkesinin nitelikli ulusal parayı piyasadan kovmasına engel olmak için tüm real'ler sürümden çekiliyordu ve sonra da, özellikle Doğu ülkeleriyle gerçekleştirilen ticari etkinliğin çökmesini önlemek amacıyla, real'leri ya da bazı real türlerini yeniden kabul ederek ve ulusal parayı korumak için real'lerin milli sikkelerle değişimini düzenleyerek geri adım atılıyordu.

SONUÇLAR

İngilizlerin Çin ile yaptıkları ticaretin açık vermesi nedeniyle İngiliz Şirketi'nin kaygılanan müdürlerinin geceleri uyuyamaz hale geldikleri daha önce söylenmişti.

Dış ticaret açığı büyüdükçe elbette müdürlerin tasası da artıyordu. Bu kişiler 18. yüzyılın ortasına doğru sıkıntı veren bu sorunun çözümünü nihayet buldular. Bu meseleyi afyonla hallettiler. Bu uyuşturucuyu Çin'e ilk sokanlar, Macao'da bunun ticaretini yapan Portekizliler oldu. Ama, başlangıçta çok az miktarda bir afyon söz konusuydu. Oysa Albay Watson bunu büyük ölçekli olarak düşünüyordu ve ticaret açığını kapamak için, İngiltere'nin Hindistan'dan elde edebileceği afyonun yaygın olarak kullanılmasını şirkete önerdi. Şeytani albayın tasarı mükemmel şekilde işledi (Phipps, *A Practical Treatise on the China and Eastern Trade*). 18. yüzyılın yarısının sonlarına doğru, Bengal'den Çin'e gerçekleştirilen afyon dışsatımları henüz büyük oranlara ulaşmamıştı, ama 1776'dan başlayarak İngilizlerin Çin'e ihraç ettikleri afyon miktarı birden artış gösterdi ve ilerideki yıllarda hızla büyümeyi sürdürdü. Özellikle 1830 - 1840 yıllarında Hint afyonunun ticareti olağanüstü derecede arttığı için, aynı yıllarda, yasak ticaretin sunduğu büyük kârların cezbettiği, bir ellerinde İncil ve diğerinde de afyon taşıyan Amerikalılar da bu işe katıldılar... Bu olayların iktisadi sonuçlarını tahmin etmek kolay. Çin bütçesinin geleneksel dış ticaret fazlası, ürkütücü bir ticaret açığına dönüşünceye kadar azaldı. 1817 yılında devlet görevlisi Chang Huan, afyon dışalımları ile Çin dış ticaret dengesinin bozulması arasındaki sıkı bağlantıyı açığa çıkaran ilk kişi oldu. Devlet protokol dairesi müdürü Huang Chueh-tzu, Çin halkının afyon tüketimine yıllık olarak ortalama ne ödediğini şöyle değerlendiriyordu:

1823 ile 1831 arasında 17 milyon tael'den fazla
1831 ile 1834 arasında 20 milyon tael'den fazla
1834 ile 1838 arasında 30 milyon tael'den fazla (1 tael = 11/3 once).

Batı'ya geri dönen gümüş, kütle halinde Çin'den çıktı. Çinli bir dev-

let memuru o yıllardaki anılarında şunları yazıyordu: "Çin, nüfusu 10.000 kere 10.000 ile hesaplanacak kadar kalabalık olan bu ulusların halklarını yaşatmaya, hayatta tutmaya yarayan çay ile ravent'in satımına izin veriyor, bununla birlikte bu yabancılar hiçbir minnettarlık duymadıkları gibi, aksine, ülkeyi zehirleyen afyon kaçakçılığı yapıyorlar; yürek bu durum konusunda düşününce huzursuz oluyor, mantık bu hususu irdeleyince, usa aykırı buluyor."

Bu tür zehirlemelerin, nüfusun sağlık koşulları üzerinde olduğu gibi, paranın kullanılabilirliği üstündeki etkileri ve sonuçları nedeniyle iki taraflı kaygılanan Çin hükümeti, korunma önlemlerine başvurmaya çalıştı, ne var ki İngiliz gücü karşısındaki zayıflığı yüzünden çabaları boşa çıktı. Ve bu şekilde 1839'da ortaya çıkan ünlü afyon savaşına ulaşıldı. Bu savaşta Çin yenik düştü, aşağılandı ve Doğu ile Batı arasındaki ilişkiler de sonuza dek bozuldu.

KAYNAKÇA

Batı Hindistan'ın (Amerika'nın) fethi ve İspanyollar tarafından sömürgeleştirilmesiyle ilgili olarak çok geniş bir kaynakça bulunmaktadır. Burada söz konusu olan, bir bilgisayara sorarak kolayca elde edilebilecek yapıtların upuzun listesini vermek değildir. Bu kitabın amacı doğrultusunda, daha fazla bilgi edinmek isteyen okuyucunun başvurabileceği temel yapıtların bazılarını aşağıda belirtmek yeterli olur: Okuyucu, bu eserlerde tüm merakını tatmin etmeye yetecek pek çok başka alıntı bulacaktır.

Argelati, F., *De Monetis Italiae variorum illustrium virorum dissertationes*, Milano, 1750-1759.

Attman, A., *The Russian and Polish Markets in International Trade*, Göteborg, 1973.

Attman, A., *Dutch Enterprise in the World Bullion Trade, 1550-1800*, Göteborg, 1983.

Attman, A., *American Bullion in the European World Trade, 1600-1800*, Göteborg, 1986.

Atwell, W., *Internotional Bullion Flows and the Chinese Economy 1530-1650*, içinde "Past&Present", XCV, 1982.

Bakewell, P. J., *Silver Mining and Society in Colonial Mexico: Zacatecas, 1546-1700*, içinde "Cambridge Latin American Studies", XV, 1971.

Bancora Canero, C., *Las remesas de metales preciosos desde el callao a España en la primera mitad del siglo XVII*, içinde "Revista de İndias", 75 (XIX), Madrid, 1959.

Boxer, C. R., *Plata es Sangre: Sidelights on the Drain of Spanish-American Silver in the Far East 1550-1700*, içinde "Philippine Studies", 18, 1970.

Brading, D. A. e Cross, H. E., *Colonial Silver Mining: Mexico and Peru*, içinde "The Hispanic American Historical Review", 4 (LII), 1972.

Braudel, F., *Il mediterraneo*, Milano, 1987.
Burzio, H. F., *Diccionario de la moneda hispano-americana*, Santiago de Chile, 2 cilt, 1956.
Burzio, H. F., *La ceca de Lima, 1565-1824*, Madrid, 1958.
Burzio, H. F., *El "peso de plata" hispano-americano,* Buenos Aires, 1958.
Burzio, H. F., e Ravignani *E., La ceca de la villa imperial de Potosí y la moneda colonial*, Publicaciones del Instituto de investigaciones históricas de la Universidad Nacional de Buenos Aires, cilt 88, 7, Buenos Aires, 297, 1945.
Capoche, L., *Relación general de la villa imperial de Potosí*, Madrid, 1969.
Challis, C. E. (a cura di), *A New History of the Royal Mint*, Cambridge, 1992.
Chang, H. P., *Commissioner Lin and the Opium War*, New York, 1964.
Chaudhuri, K. N., *The English East India Company. The Study of an Early Joint-Stock Company, 1600-1640*, London, 1965.
Chaudhuri, K. N., *Trade and Civilization in the Indian Ocean*, Cambridge, 1985.
Chaunu, P. e. H., *Séville et l'Atlantique de 1601 à 1650*, Paris, 1955.
Cipolla, C. M., *La moneta a Firenze nel Cinquecento*, Bologna, 1987.
Cobb, G. B., *Potosí and Huancavelica: Economic Bases of Peru, 1545 to 1640*, Ph.D. Dissertation in History, University of California at Berkeley, Berkeley (Calif.), 1947.
Dasí, T., *Estudio de los Reales de a Ocho*, Valencia, 1950-1951.
Domínguez Ortiz, *A., Falsificación de la moneda de plata peruana en el siglo XVII*, içinde *Homenaje a Don Ramon Carande*, Madrid, 1963.
Domínguez Ortiz, A., *Las remisas de metales preciosos de Indias en 1621-65*, içinde "Anuario de historia económica y social", 2, 1969.
Domínguez Ortiz, A., *The Golden Age of Spain, 1515-1659*, New York, 1971.
Edkins, J., *Chinese Currency*, Shanghai, 1901.
Elliott, J. H., *Imperial Spain, 1469-1716*, New York, 1963; İtalyanca çevirisi *La Spagna imperiale, 1469-1716*, Bologna, 1982.
Elliott, J. H., *Spain and its World 1500-1700*, New Haven, 1989.
Gaastra, F. S., *De vereenigde Oest-Indische Companie en de seventiende en achtiende ecun*, Bijdragen en Mededalingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden, 91, 1976.
García-Baquero Gonzáles, A., *Cádiz y el Atlántico (1717-1778)*, Sevilla, 1976.

García-Baquero Gonzáles, A., *La Carrera de Indias: suma de la contratación y océano de negocios*, Sevilla, 1992.
García Ruiz, A., *La moneda y otros medios de cambio en la Zacateca colonial*, içinde "Historia Mexicana", IV, 1954.
Gil Farrés, O., *Historia de la moneda española*, Madrid, 1959.
Glamann, K., *Dutch-Asiatic Trade, 1620-1740*, Den Haag, 1958.
Guerrero, A., *Catálogo general de monedas de Mexico de 1536-1978*, Mexico, 1978.
Hamilton, E. J., *American Treasure and the Price Revolution in Spain, 1501-1650*, Cambridge (Mass.), 1934.
Haring, C. H., *American Gold and Silver Production in the First Half of the Sixteenth Century*, içinde "The Quarterly Journal of Economics", XXIX, 1915.
Herrera, A., *El Duro. Estudio de los reales de a ocho españoles*, Madrid, 1914.
Hodivala, S. H., *Historical Studies in Mughal Numismatics. Occasional Memoirs of the Numismatic Society of India*, cilt II, Kalküta, 1923.
İnalcık, H. e Quataert, D. (a cura di), *An Economic and Social History of the Ottoman Empire 1300-1914*, Cambridge, 1994.
Kaan, E., *The Currencies of China: An Investigation of Silver and Gold Transactions Affecting China*, Shanghai, 1927.
Levene, R., *La moneda colonial del Plata*, in "Anales de la Facultad de Derecho y Ciencias Sociales", s. 3, cilt I, Buenos Aires, 1916.
Lopez Rosado, D. G., *Historia del peso mexicano. Archivio del Fondo*, cilt 29, Mexico, Fondo de Cultura Economica, 1975.
Lytle Schurz, W., *The Manila Galleon*, New York, Dutton, 1939.
Mateu y Llopis, F., *La moneda española*, Barcelona, 1946.
Moeser, K. e Dworschak, F., *Die grosse Münzreform unter Erzherzog Sigmund von Tirol: Die ersten grossen Silberund deutschen Bildnismünzen aus der Münzstätte Hall im Inntal. Oesterreichisches Münz-und Geldwesen im Mittelalter*, Wien, 1936.
Moreyra Paz Soldan, M., *La moneda colonial en el Peru: Capítulos de su historia*, Lima, 1980.
Morineau, M., *Incroyables gazettes et fabuleux métaux: le retour des trésors américains d'après les gazettes hollandaises, XVI-XVIII siècle*, Paris, 1984.
Padron, F. M., *The Commercial World of Seville in Early Modern Times*, in "The Journal of European Economic History", 2, 1973.
Pamuk, Ş , *Money in the Ottoman Empire, 1326-1914*, içinde İnalcık, H. e Quataert D., *op. cit.*

Peri, G. D., *Il negotiante*, Genova, 1638.
Phipps, J., *A Practical Treatise on the China and Eastern Trade*, London, 1836.
Richards J. F. (a cura di), *Precious Metals in the Later Medieval and Early Modern Worlds,* Durham, 1983.
Sahillioğlu, H., *The Role of International Monetary and Metal Movements in Ottoman Monetary History*, içinde Richards, J. F., *op. cit.*
Schurz, W. L., *The Manila Galleon*, New York, 1959.
Serrano Mangas, F., *Armadas y Flotas de la Plata (1620-1648)*, Madrid, 1990.
Serrano Mangas, F., *Naufragios y rescates en el táfico indiano durante el siglo XVII*, Extremadura, 1992.
Sperling, J., *The International Payments Mechanism in the Seventeenth and Eighteenth Centuries*, içinde "Economic History Review", 14, 1962.
Spooner, F. C., *The International Economy and Monetary Movements in France, 1493-1725*, Cambridge (Mass.), 1972.
Szaszdi, A., *Spain and American Treasure: the Depreciation of Silver and Monetary Exchange in Viceroyalty of Lima, 1550-1610*, in "The Journal of European Economic History", 4, 1975.
Weber, H., *La Compagnie Française des Indes (1604-1875)*, Paris, 1904.
Wittich, E., *Die Geschichte der Münze in Mexico 1535-1935*, içinde "Ibero-Amerikanisches Archiv", 10, 1936.

Avrupa tüm Ortaçağ boyunca değerli maden yokluğu yüzünden büyük sıkıntı çekti. Ancak beklenmedik bir anda, 16. yüzyılın ortasından başlayarak, Amerika kıtasındaki sömürgeleri, özellikle de Meksika ve Peru, İspanya'ya tonlarca gümüş akıttı. İspanya sınırlarını da aşan bu gümüş bolluğunu, Venedik elçisi Vendramin, "evlerin çatısına yağan ve ilk düştüğü yerdekilere hiçbir yarar sağlamadan süzülüp aşağı akan yağmura" benzetiyordu. Değerli madenler bu şekilde, Batı'dan Doğu'ya ilerleyerek, bir ülkeden diğerine hızla yayıldı. Bu arada Avrupalıları imrendiren Doğu malları da -baharat, ipek ve özellikle de porselen- aksi yönden (Doğu'dan Batı'ya) hareket ederek bütün dünyada yoğun bir ticaretin gelişmesini sağlıyordu. Bu ticari gelişmeye olanak sağlayan temel araç da, İspanya'da sekizlik real ya da peso, Anglo-Sakson ülkelerde sekizlik sikke ve İtalya'da piastra diye adlandırılan kaba ve ağır bir madeni paraydı. Türkiye'den İran'a, Hindistan'a, Çin'e kadar, bu sikke en çok aranan şey oldu ve kıtalar-arası karşılıklı ticaret yöntemini çalıştırmak için gerekli olan paraya çevrilebilir değeri sağladı. İspanyol-Amerikan gümüşünün heyecan verici, ilginç öyküsü ve sekizlik real'in başarısı Cipolla tarafından kitapta büyük bir ustalıkla anlatılmaktadır.

ISBN 975-333-167-3
9 789753 331678

TÜRKİYE EKONOMİK VE TOPLUMSAL TARİH VAKFI

TARİH VAKFI YURT YAYINLARI

www.tarihvakfi.org.tr